

ШЫН

Ниитилел-политиктиг солун

1925 чылдың август 31-де үнүп эгелээн.

№14

(17502)

2008 чылдың
ФЕВРАЛЬ 12,
вторник

Садар өртээ
4 рубль.

Күске дүжүлгезинде саадаан

Тыва чаңчыл езугаар

Бурун езу-чаңчыл езугаар Шагааның саңын бедик даг кырынга чүгле улгады берген эр улус салып, чер-оранынга чалбарыыр чораан. Бо сагылды Чазак Даргазы Шолбан Кара-оолдун удуртулгазы-биле Чазактын эр даргалары Дөгээ дааның баарынга улуг ак өггө кирип, аңаа Шагааның номчулгезинге олуруп алгаш, эртенгиниң 5 шакта даг бажынга барып, саң салган. Саңның одун Чазак Даргазы Ш.Кара-оол кывыскан. Оон

соонда лама-башкылар улуг номчулганы кылган. Өгбелеривистиң чаагай чаңчылдарын эвээш-бичелеп-даа болза, сагып эгелээнвис аныяктарга үлегер-чижек болуру чугаажок.

Чурукта: Дөгээ дааның кырынга саң салыр езулал үезинде.

В.Шайфуллинниң тырттырган чуруктары.

СПОРТ СПОРТ СПОРТ

Маргылдааның кубогу – Сүт-Хөл командазының капитаны А.Хертекте.

Аныяк-даа болза, шыырак мөгелер хүрешкен

Шагаа байырлалында Кызыл хоорайга хөй-ле солун спортчу маргылдаалар, мөөрейлер, оон иштинде национал хевирлерге болуп эрткен. Чаңчыл езугаар бо бүгү спортчу оюннарны бо удаа база командалар аразында тыва хүреш-биле «Сүбедей» спорткомплекске февраль 9-та дооскан.

Чогум маргылдааны көрүксээн улус хөй болган. Билет өртээ 100 рубль болза-даа, ону көрүкчүлөр баш удур-ла садып алган турган. Олулар сандайларның чедишпезинден, чүс-чүс аарыкчылар хүрешти барык 8 шак иштинде, туруп алгаш көөр ужурга таварышкан.

Хүрешке бо чылын 6 команда киришкен. Ол дээрге, Сүт-Хөл, Өвүр, Тес-Хем болгаш Эрзин кожуннарның, ТР-ниң Суд приставтарының болгаш ТывКУ-нуң командалары-дыр. Мурнунда чылдарда эртип турган мындыг маргылдааларга ажилчын коллективтерниң болгаш өөредилге черлериниң коман-

даларын кириштирбейн турганын сагындырып каайн. Бо чылгы маргылдаага оларның киржирин организакчыларның чөпшээрээни ол.

Мен бодаарымга, маргылдааның организакчылары шын кылганнар. Чүге дизе, бо хүрешке боттарының мөгелеринден тургустунган арыг кожун командалары чок кылдыр меңээ көзүлдү. Чижээ, Тес-Хем кожунунуң командазының кежигүннери барык шуптузу бо хүннерде Кызыл хоорайда өөренип, чурттап чоруур аныяк оолдар болган. Шак ындыг байдалды Сүт-Хөл дээш, еске-даа арткан коман-

(Уланчызы 8-ки арында).

Тиилекчилер болгаш удуртукчулар маргылдаа соонда.

Чаа чылдың хүн уткуушкуну

Хаван чылы адалгалаш, Сарыг Күске чылының үнүп келгеш кашла шак болганы, үнүп келген чаа чылдың хүнүнүн херелдери черделегейни шыптарының бүдүүзү. Агаар-бойдус чаа чылды уткуп байырлап турганы дег, февраль 8-тиң эртени чылыг, алызында бүргээ кончуг. Каа-Хем биле Би-Хемниң каттышкан белдиринге хүн үнеринге уткуштур саң салган черже кылаштап бар чоруурумга, хемден хадаан соок чывар чаактарны шонуп чоруур. Удаан арга-ыяшты оттурган дег ында-мында бора-хөкпештер-ле мыжыражыр, харга баскан буттарның даажы арга иштинче ынаар-ла чаңгыланып чоруй баар, бодаарга, артында бир-ле кижжи маңнап олурган дег. Ынчалза-даа эртенги соок агаарның таптыын, хөрек ишти хозай берген ышкаш сагындырар.

Хем белдиринге келиримге, дүңгүрнүн үнү тааланчыы-биле кайы ырактан уткуп алды. «Дүңгүр» ниитилелиниң хамнары саң салыр одун кыпсып, бир дугаар келген кижжилерни долгандыр дүңгүрүн хап, алганып турлар. «Баштай келген кижжилерниң салган аыш-

чеми баштай чоруур, чоруу чо-гунгур, амыр-менди болур» деп, Ай-Чүрек хам тайылбыр кылды. Эртенгиниң алды шак чедерге, чон чоорту чыгып, от долгандыр хамнаан хамнарның дүңгүрүнүн аялгазынга, хамнап ырлаан алгаашкынарның алзып, холдарын тейлей туткулап алгаш, үнүп келген чаа чылда амыр-мендини бүдүү дилеп ап турганнар.

Арыглаашкын, алгап-йөрээш-кин аразында В.Аракчаа хам чонга бо Сарыг Күске чылы кандыг болурун, тыва чонунуң арага-дарыже сундукпазын, аныяктарның бо чылын арай оожум, оваарымчалыг болурун чагаан. Хоочун хам башкы бо саң салган черге аныяктарның хөй болганын эскерип чугаалааны ол боор. Шынап-ла, тыва аныяктар бурунгуларывыстың биске артырып каан чаагай езу-чаңчылдарын сагып, ону боттандырып чорурунга кижжи өөрүп, үнелевес аргажок.

Саң салыры дээрге-ле, чеминиң бажын от-көзүнче салып, ак сүдүн дөрт чүкче чажып тургаш, оран-делегейден чаа үнүп келген чылда шупту эки чүүлду дилеп алыры бо-

лур. Хамнар кончуг дээн улуг төшбиле отту чемгергеш, алгаашкынарны кылган. Чер чырып келирге, дүңгүрнү хап, черге чалбарып тургаш, чаа чылдың бир дугаар хүн херелдерин чон уткуп алган. Оон соонда хамнар өрттөткен төжүнүн чыдымын көрүп, чонга таныштырган соонда, чон саң салган оттун хүлүн эки кежик-чолдуг болуру-биле аалдарынче ап алган, уjur ындыг дээрзин Ай-Чүрек хам чугаалап турду.

Ийи хемниң белдиринге саң салышкыны организастыг, эки эрткен деп көрдүм. Чаңгыс-ла кижжи сеткилинге арай элчок чүүл — хамнарның келген кижжилерни кайы хамаанчок кончуй бээр болду. «Сыртая берген аыш-чем октап турар силер» дээн сөстөр дыңналырга, арай элчок чорду ийин. Саң салган черге кижжи сагыш-сеткил ажыдып, арыгланым алыр дээш баар болгай. Аыш-чемниң дээжизин салыры уjurлуг болбайн аан, ынчалза-даа ону солун-сеткүүлдерге чарлап, тайылбырлап, бичии реклама-сеткүүлдерден чүге үндүрүп болбас деп.

Светлана МОНГУШ.

РОССИЯНЫҢ ДҮРГЕН ХӨГЖҮЛДЕЗИ ДЭЭШ

Россияның Президентизи Владимир Путин 2020 чылга чедир чурттуң экономиктиг тургузуун чиг эт моделинден инновациялыг болурунче өскертир, күрүнө апарарының ажылының дээштиин бедидер, Россияның чурттакчыларының амыдыралының шынарын дүрген экижидер сорулганы салган.

Февраль 8-те Президентиниң Күрүнө Чөвүлелинге илеткели Путинниң чыл санында парламентиңе айтылгалы-биле дөмей болгаш херек кырында чурттуң чаа президентизиниң хөдөлишкиннеринге удуртулга бооп болур.

Салдынган сорулгаларны боттандырап ажилдарны В.Путинниң боду чорудар бүгү аргалары бар. Бир эвес чурттуң президентизинге оон чоок соратниги, Чазак Даргазының бирги оралакчызы Дмитрий Медведевти сонгуур болза, ынчан чурттуң Чазаан удуртурунга беленин ол чыл эгезинде чарлаан турган. Сонгулдаларга чедир бир айдан эвээш хонуктар артканда, Дмитрий Медведевтиң рейтингизи бо хүннерде 70 хуу ажып турар.

Күрүнө Чөвүлелиниң хуралынга Тыва Республиканың Чазак Даргазы Ш.В.Кара-оол киришкен.

Күске дүжүлгезинде саадаан

Арат шөлүңгө Шагаа байырындан репортаж

Февраль 8. Чаа чылдың эге хүнү. Арат шөлүңгө Шагаалаан чон чыгып кээп-ле тур. Улуг ак өгдө изиг сүттүг шайның бузу бурулаар. Шагаалаан чонну өгнүн ээлери дөржө чалап, сарыг шайы, Шагаа быдаазы-биле хүндүлөп, уткуп тур.

Сарыг шайын чүдүлгезиниң өөрединде амыдыралдың төңчү чок эргилдезиниң демдээ болур долгандырыгны хөй чон шуудуп, чаа чылда чырык, чаагай күзелдери боттанырын бурган башкыдан дилеп турары чугаажок.

В.Көк-оол аттыг хөгжүм-шии театрының кирер эжиниң аксында байырлал шинчилиг сценаны каастап каан. Артыш, шаанактың чаагай чыдының тааланчыын. Чолукшукан, амыр-менди солукшукан өөрүшкүлүг улус-чоннуң шимээн-даажын, чугаа-соот, каткы-хөглүүн. Ынак ыраажыларының күүселдезинде таныырывыс чараш ырлар чаңгылаанып-ла тур.

Кызыл хоорай чагырганың культура комитетинин даргазы Наталья Монгуш, Улусчу чогадылга бажыңының ажилдакчызы Владимир Ооржак Шагаа байырлалының башкарыкчылары чонну кыйгыра берди: —Шагаа-биле, Шагаа-биле! Шаг чаагай! Шагаа чаагай! Күүчүлүг Күске чылы моорлап келди! Чаа чылда тараа-быдаа элбек болзун! Чаа-чайык арбын болуп, оят-сиген элбек үнүн! Мал-маган тодуг-догаа, арат-чон арыг-чаагай, аал-оранывыс амыр-тайың турзун, өршээ!

Тываның күрүнө филармониязының «Саян» ансамблиниң артистери янзы-бүрү аң-мең болуп «хуулуп» алган байырлалдың самын ойнап турлар. Тос-тостуң соогун-даа тоовас, магалыг-ла чиик адак самчылар-дыр оо!

Тываның Камбы-ламазы Джамбел Лодой лама-башкыларын эдиртип алгаш үнүп келди. Арат-чонувус чаа чылда амыр-чыргалдыг чурттазын дээш, аарыг-аржык ырап чорзун, ажы-төл омак-сергек болзун, азыраан мал амырап дешкилежип турзун дээш, чаа чылдан буян-кежиктиң номун башкылар номчуп тур. Ом-ма-ни-пад-мэ-хум! Ом-тарз, түү тарз суу хаа! Цеченлинг хүрээзинин хурактары лама-башкылар-ның күш кири ном номчуп каан чигирзиг аш-чемин улуг-бичии улус-чонга үлөп, чедиштирип тур. Шагаа сартыгы чаагай чемни чооглаалы!

Тыва Республиканың Чазааның төлээлерин башкарыкчылар сценаже кыйгырып, хүндүлүг олуттарже чалапты. Тыва Республиканың Чазак Даргазы Ш.В.Кара-оолдун өмүнээзинден тыва чонунга Шагаа байырын ТР-ниң Чазак Даргазының оралакчызы Анатолий Партизанович Дамба-Хуурак чедирди. Шолбан Валерьевич бо эртен даң бажында Москваже сургакчылап ужупканын ол дыңнатты. Чазак Даргазының чылыг, чырык күзээшкннерин чыылган чон улуг өөрүшкү-биле адыш часкап уткуду.

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының комитет даргазы Борис Балчий-оол, Кызыл хоорай мэринин оралакчы даргазы В.Серигов олар чыылган чонга тываларның өгбелерден салгалдар дамчып келген байырлалы Шагааны байырлап турар апарганын, ол езулуг-ла чончу байырлал апарганын демдегеп, ону демниг болгаш омак-хөглүг байырлап эрттирерин күзеп, чаа чылда чаа-чаа чедишкннерлиг, кадык-чаагай, күш-ажылчы чедишкннерлиг болурун күзеди.

Башкарыкчылар сценаже база катап лама-башкыларны болгаш Тыва Республиканың Чазааның Даргазының оралакчызы А.П.Дамба-Хууракты, Улуг Хуралдың Хоойлужудулга палатазының комитет даргазы Борис Балчий-оолду чалапты. Энмежок хөй үрдүрүп каан сарыг шарларга беш аңгы өңнүг — ак-сарыг, кызыл-ногаан, көк-ак-көк хадактарны кошкаш, Үстүү Дээрде бурганнардаан буян-кежик дилеп, ужуруп үндүрүптү. Өршээ, бурган! Аас-кежик, өөрүшкүден элбеди хайырлап көр, бурган башкы! Ажы-төл төлгүр, Күске чылында кадык-чаагай төрүттүнүп, амыр-шөлээн өзүп-доругар болзун, өршээ! Хамык улус мындыг-ла хевирлиг чаагай күзелдерге алзып, хадактарлыг шарлар дээрденгерлерге ырак ужуруп, эсти бергиче чедир «Дуу ол барды, ам хензиг кара чүве апарды, ам көзүлбейн барды!» диип, элээн-не үр хайгаарал тур ийин.

Шагаа байырының концертинге чүгле артистер эвес, Кызылдың уран чүүл училищезинин сургуулдары, хоочуннар ансамбли, бот-тывыңгыр артистер — Кызыл хоорайның культура бажыңнарының ажилдакчылары солун күүселделери-биле чонну улам хей-аът кириген. Тыва Республиканың культуразының алдарлыг ажилдакчызы Опал Агбаан-Шыраповна Шулуу кайгамчык чечен-мерген йөрээлдери-биле хамыкты кайгатты. Кайгамчык-ла уран салым-чаянныг кырган-ава!

Концерт, ыры-шоор-биле чергелештир Арат шөлүңгө Шагаа мөөрейлери кидин түлүк. Канат тырткан кижилерниң хөйүн! Аргамчы октаарыңа кезек эрлер мөөрейлешкен тур. Дуржулгалыг чылгычылар хамаанчок школачы оолдар безин чаһпас октаарга, кайгамчык-тыр. Тыва кижиниң ха-

нында тудуш хөөмей-сыгыт, каргыраа-биле чергелештир, аътка ынакшыл, ону эзертээр, чүгенээр, аргамчылаары база тыва оолдарга чүү-даа эвес-тир эвеспе. А тевекчилерниң мөөрейиниң доостуру та кажан. Бир кижэ эвээш дизе-ле, 400-500 ажыр тевер! Тиилекчи мырыңай муң ажырыпса хөңнү.

Көрүкчүлери өөрткен

Ол-ла үеде В.Көк-оол аттыг хөгжүм-шии театрынга Шагаа байыры уламчылаан. Национал тыва хептерин кеткен улуг-бичии чон, ажы-төл байырлалга фойе долдур чыгып, хөглөп, дыштанган. Ында тиккен ак өгнүн ээлери — Тываның болгаш Россияны алдарлыг артизи Галина Мунзук база артист Людмила Тюлюш сарыг-шайы-биле байырлаар дээш келген чонун уткуп турлар.

«Теве мунган Күске» деп сценажыткан көргүзүг-биле байырлал эгелзэн. Оон сценарийин театрың артизи Леонид Кан-оол бижээн. Чаптанчыг Күскежиктин (Шеңне Шоюн), Тевениң (Эдуард Ондар), Хаванның (Олимпиада Кара-Сал), хаван оолдарының (Саяна Оюн, Елена Ооржак, Урана Монгуш) болгаш өскелерниң-даа ужуралдарын көрүкчүлөр чаптап каттыржып, магадап, сонуургады. Оон аңгыда Кыш (Рафаэль Ензак), Час (Надежда Наксыл), Чай (Ляна Өндүр), Күс (Борис Ооржак) база көрүкчүлери хөглетти.

Тевекбол деп оюну театр ажилдакчылары чогаадып тыпканын билир бис. Шагаада бистин оолдар ону ойнап пат чаңчыга берген. Ам база команда аайы-биле үстүп алган амырап ойнап турлар. Кажыктаан, даалылаан, шыдыраалаан, тевектээн — кайызы-даа солун! Национал хептер мөөрейинге киржир күзелдиглерниң саны чылдан чылче улам өзүп ораарын кижэ эскербес аргажок.

Хөөмейжи аян тудуп турда...

С.Пюрбю аттыг Улусчу чогаадылга бажыңыңа кезээликтей чедэ бээримге, Шагаа байырлалы кидин түлүк. Мөөрейжилерниң адаан-мөөрейи изигизиг. Тевектин үш янзы хевиринге маргышкан турлар. Оон бирээзи чугай-биле дөрт булуңчуктай шыйып каан чогуур хемчээлдиг черден үнмейн тевектээри берге-ле-дир. Хостуг-кылаштап тургаш, муң ажыр тевер оолдар безин маңаа чаңчыкпаан болгаш чер албас де. Ынчалза-даа белеткели чыл дургузунда үзүктел чок болганындан, Балгазындан Сергей Садыров кымга-даа аштырбайн, тиилекчи болган. 170 килограмм аар дашты көдүрерин оралдажып турарлар-ла хөй, ынчалза-даа чадап-ла турлар. Алыс мөге уктуг болгаш боду мөге Опанас Семис-оол аажок улуг дашты көдүрүптү!

Шагааның эң солун мөөрейлериниң бирээзи — бардамнаары. Ужа чиир уктуг тывалар манчы чиринге бардамнажып эгеледи. Улуг хува аяктарга долдур каггаш эккеп бээрге, чип-ле эгеледилер. Бир, ий, үш аяк... Кижэ көргөш, мырыңай кукузу кели бээр чүве-дир. Тыва Республиканың алдарлыг артизи, Тываның Улустун хөөмейжизи Игорь Көшкендей хөөмей, сыгыды-биле аян тудуп турда, чененирге амданныг-ла турган боор, манчының чиртингир деп чүвезин! Та кашты чип-тилер ыйнаан. Элээн кылаштап-кылаштап кээримге, чүс манчыны чиггеш, Чөөн-Хемчиктен малчын Шораан Ондар тиилекчи болган болду. Эр хей!

Шагаа байыры уламчылап артып кагды. Магалыг-ла хөглүг Шагаа. База катап келгичеңге байырлыг, мени-чаагай!

Светлана БАЛЧЫР.

Соңгулдаларга уткуштур

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазынга Тес-Хемниң №16 соңгулда округундан депутаттың кандидаты

Роман Кызыл-оолович ШИНИН

Хүндүлүг чаңгыс чер-чурттугларым база кожа-хелбээ чурттап келген Эрзин болгаш Тес-Хем кожууннарның соңгукчулары!

Үнүп келген Күске чылы-биле Силерге сеткилимниң ханы-зындан байырыңа чедиргеш, өг-бүлөңерге амыр-тайыңны, эйнайыралды, быжыг кадыкшылды база буян-кежикти күзедим!

Тываның социал экономиказы дүрген хөгжүүрүн, чурттакчы чонувус ажыл-агыйлыг, тодуг-догаа амыдыралдыг, аныяктарывыс күзел-чүткүлү, талантызы боттанырын күзеп чоруур мен. Ону чедип алып дээш хөй күштү үндүрүп, эки ажилдаар сорулгалыг бис, аңаа үлүүм кирир мен.

(Халас парлаан).

ТР-ниң Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының депутатынга кандидат

Чаа-Хөлдүн №120 соңгулда округу

Лариса Норбуевна САГААН-ООЛ

Тывамның, кожуунмун, суурумнун хөгжүлдэи дээш, төрөл чонумнун амыдыралын экижидер дээш, аныяк салгалды төлөптүг аажы-чаңа кижизидер дээш ажилдаар мен.

(Халас парлаан).

Юбилейиңер-биле!

Бистин эргим, ынак угбавыс **Роза Ховалыговна АНАЙ-ООЛ** февраль 12-де 50 харлап турар. Ол 30 ажыг чылдар дургузунда эмчи шугумунда ажилдап чоруур. Ажылының эге базымнарын эрги Шагаан-Арыг хоорай, Арыг-Бажы суурдан эгелзэн. Амгы үеде Улуг-Хем кожууннун Хайыракан сумузуңда фельдшер-акушер болуп ажылын уламчылап чоруур.

Роза Ховалыговна ийи оолдарның энерелдиг авазы, эш-өөрүнүн болгаш чонунун мурнунга хүндүткелдиг эмчи.

Угбавыс кайгамчык ак сеткилдиг, топтуг-томанныг, алды кады төрээнериниң эң улуу. Шупту думаларын эртем-билигге чедирип, амыдырал-чуртталганың шын оруунче углап, амыдыралчы үлегерин ам-даа көргүзүп ажилдап чоруур.

Ынчангаш бис угбавыска байыр чедирбишаан, черге чедир мөгейип, аас-кежикти, кадыкшылды күзедивис.

Думаларыңдан.

Сагаан-оол Кызыл-оолович ДОЛГАРГА юбилейин таварыштыр байыр чедирбишаан, аас-кежикти, кадыкшылды күзедивис.

Акызы, чаавазы Дамбалар.

Сарыг Енданович МОНГУШКА 60 харлаан юбилейи-биле байыр чедирип, аас-кежикти, кадыкшылды күзедивис.

Катааттары, кат-иелери Санчайлар, Дамбалар.

Байырлалдан фото-чуруктарны Ай-Кыс МАСПЫК-ООЛ тырттырган.

Чазак Даргазының ажил-албаны

ТЫВА ӨГБЕЛЕРНИНҜ ХЕРЭЭН УЛАМЧЫЛААР

Сибирь федералдыг округтуң кик-боксингтин фул-контакт кезээнге чемпионатады Новосибирск хоорайга бо чылдың январь 24-27 хуннеринде болуп эрткен. Ук маргылдаага Тыва Республиканың спортчулары чедишкенин Чазак Даргазынга таныштырган. Оларның биле Тыва Республиканың Чазак Даргазы Шолбан Кара-оол бодунуң ажилдаар кабинетинге февраль 4-те ужурашкыш, ажык чугааны кылган.

Тыва Республиканың күрүне тренери, делегей чергелиг судья, Тыва Республиканың Ордениниң эдилекчизи Семен Монгуш чемпионаттын канчаар болуп эрткенин Чазак Даргазынга таныштырган. Маргылдаага чүгле Сибирь федералдыг округтан эвес, ат-сураглыг шыырак спортчуларлыг Якутиядан, Казахстандан 130 ажык кижии киришкенин, Тываның адын 15 спортчу камгалап чораанын дыңнаткаш, тыва кик-боксингчилер бо чемпионатка өске девискээрлерден келген спортчулардан мергежилниң бедин көргүскенин тренер чоргаарал-биле демдеглээн. Оон түннелинде тывалар чемпионаттын 8 алдын, 1 мөңгүн, 4 хүлер медалын чаалап алгаш, бо улуг маргылдаага тирилелгели болган. Деңзи аайы-биле алдын медальга элээди оолдардан Сергей Монгуш, Уян-Маадыр Монгуш, Саян Керттик-оол, Аяс Ховалыг

(Өвүр), эр улустан Айдың Иргит (Мөңгүн-Тайга), Чиңгис Салчак (Өвүр), Чиңгис Хуурак, Родион Хертек, мөңгүн медальга эр улустан Чаян Хаптыг-оол (Мөңгүн-Тайга), хүлер медальга элээди оолдардан Буян Дапьян (Чаа-Хөл), Саян Чаян-оол, эр улустан Монгун Иргит (Ак-Довурак), Яромир Кара-Сал төлөптиг болган. Якутияның, Казахстанның эң шыырак дээн спортчуларын Тываның кик-боксингчилери аштырышкына таварыштырган. Ынчангаш маргылдааның организаачыларына мактаган.

ТР-ниң кик-боксинг федерациязы, ТР-ниң Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының комитет даргазы Виталий Бартына-Сады маргылдаага кирип чораан спортчуларның ыңай-бээр баарының орук болгаш аш-чем чарыгдалдарына үндүрер акша-төгөрик-биле долу хандырып, улуг деткимчени көргүскени дээш улуу-

биле өөрүп четтиргенин тренер илереткен.

Тренерлер Эртине Ооржак, Сат Оолак, Мерген Монгуш, Семен Монгуш спортчуларны маргылдаага эки белеткээр дээш улуг ажылды кылып чорутканын демдеглээн, оларның ачызында кик-боксингчилер чедишкенин билдирген.

ТР-ниң Улуг Хуралының Хоойлужудулга палатазының комитет даргазы, хоочун спортчу Виталий Бартына-Сады сөс алгаш, ТР-ниң Чазак Даргазы Шолбан Валерьевич спортчуларны деткип, оларны хей-аът кирип турары дээш өөрүп четтиргениниң чыгыс сестерин чугаалаан. Тываның кик-боксингчилеринин бо тирилелгези дээр, хей улустун бир демниг ажылының ачызында чедип алдыган, ону ам-даа чедишкенин уламчылаарын, Тываның спортчу ат-алдарын улам бедик көдүрерин күзээн.

Улуг маргылдаага киришкеш, тирилелгени чедип алганы дээш спортчуларга Шолбан Кара-оол сеткилиниң ханызындан изиг байыры чедирген. «Шаг-төгүден бээр тывалар эрестиг дайынчы, тура-соруктуг, быжыг характерлиг

чораан. Ынчангаш биске байлактыг, чараш бойдустуг чуртту артырып каан, ында тускай аймак чон болуп чурттап чоруур бис. Силер ону бадыткап, Тываның ат-алдарын көдүрер дээш туржуп турардыр силер, ол дээш улуу-биле өөрүп четтирдим» деп, Дарга чугаазына айыткан. Чуртталгага бурунгаар шимчээшкенин херек, орта силер ышкыш быжыг характерлиг кижилер херек. Спорт кижинин амыдырал-чуртталгазында, келир үеде өг-бүлезинге-даа аас-кежикти бээр. Оон-биле чергелештир ханы билигин, эртемни чедип алыры-биле өөредилге кичээнге ийи салыр. Саян артында чамдык хоорайларда Тываны арагачылар, өлүркүчүлөр, наркоманнар чуртту деп бактаар чорук бар, ол ында аныктарга багай салдарын чедирип турар, аңаа удур, ону ойтур харыны бээр херек, Тыва ындыг эвес, тергин спортчуларлыг, кайгамчыктыг талантылыг хөмөйжилерлиг, уран чүүл ажылдакчыларлыг, шеверлерлиг, сеткили байлак кижилерлиг чурт деп чувени бадыткап көргүзүр ужуруг бис деп, Шолбан Валерьевич чугаазына демдеглээн.

Оон аңгыда Чазак Даргазы спортту сайзырадыр дээш чүнү кылып бодап турарын чыылганнарда дыңнаткан. Спорт интернадын ажыдары көрдүнген, орта шылгараан спортчуларны хаара тудар, оон ажылын бедик чадаже көдүрер. Амдызында республиканың акша-төгөринин байдалы берге, ындыг-даа болза, спортчуларга боттук дузаны чедирер, деткимчени көргүзүр хемчеглерни алыр болган.

Чазак Даргазы түннелинде спортчуларга ажылынга, амыдыралынга, спортка улуг чедишкенин болурун йөрээген.

«Россияның дайынчы уран чүүлүнүн алдарлыг дагдыныкчызы» деп аттын шынылга бижин Чазак Даргазы ТР-ниң күрүне тренери Семен Дажы-Серенович Монгушка тывыскаан.

Таан-оол ХЕРТЕК.
Ай-Кыс МАСПЫК-ООЛДУҢ
тырттырган чуруу.

Өг-бүле чылынга

Хөй ажы-төлдүг өг-бүле немешкен

Таңды кожуунуң Межегей суурунга февраль 2-де Рада болгаш Семен Ооржактарның хөй ажы-төлдүг өг-бүлезин чонга таныштырган марафон болган.

Өг-бүле республиканың Уруглар бажыңындан хары угда беш уругну азырап алган. Таңды кожуунда уруглар азырап алган бир дугаар өг-бүле деп албан-езузу-биле бүрүткеткен өг-бүле бо бооп турар. Ийи ай бурунгаар Рада Аракчаевна биле Семен Кертик-оолович Ооржактар чеди ажы-төлдүг турган, а 2007 чылдың декабрь 29-та оларның уруглары 12 апарган.

Чаа чыл бүдүүзүндө 3 харлыг Лейлага болгаш оон уруглар бажыңына кады чурттап турган акыларынга, угбаларына улуг өөрүшкү болган – Соок-Ирей оларның үр манаан күзелин боттандырган – оларны авазы бажыңына ап алган. Рада Ооржак «Сайзана» аттыг уруглар садының эргелекчизи болуп ажылдап турар, оон өөнүн ишти Межегей ортумак школының бажыңы. Олар чүгле бо уругларны азырап алган эвес, а боттарының төрелдеринин болгаш таныыр улустарының өскүс арткан 4 уругларын база кижизидип өстүрген тыва чаагай чанчыларга шыныч болган өг-бүле. Ынчап кээр, оларның азыраан ажы-төлдү бо хүнде 10 кижии! Азырап алган огу азы уруу деп чугаалаарына Рада Аракчаевна хөңү чок, оон бодалы-биле өскүс төлдү өг-бүлөгө алган соонда, ол база дөмей-ле сээр төрөөн төлү болуп ужуруг.

ТР-ниң Чазак Даргазы Ш.Кара-оол Рада Аракчаевна биле Семен Кертик-ооловичке байыр чедирген. Шолбан Кара-оолдун өмүнээзинден белектерни күш-ажыл болгаш социал политика сайды Каң-оол Даваа тывыскаан болгаш хөй ажы-төлдүг өг-бүлөгө экини күзээн. **Назым ДОРЖУ.**

ШУПТУ ЧҮҮЛ ДЭЭШ
ХАРЫЛААР АПААР СИЛЕР!

Бүгү эки-бакты илередир үе келген!

Оппозистиг партияның лидери болганымда, мээң кол сорулгам – чонун хөй кезинин амгы чазакка шагдан тура туруп келген чөптүг чектээшкенин илередир болуп. Ынчангаш бистин лозунувус – «Шупту чүве дээш, харылаар апаар силер!»

Бистин чонувус референдум үезинде ССРЭ-ни кадагалаары дээш, бадылаан-даа болза, Совет Эвилелин буза шапкан. Ол дээш кым харылаарыл? Чонун үптөкчи деп санаары хуужудулганы (приватизацияны) дарый кылып каапкан. Маңаа буруулуглар ялага таварышпаан. Эрге-чагырга оларны камгалап турар! Европада хөй күш үндүрүп тургаш, чаалап алган туруштары-высты дүжүп берипкен, Германиядан бүгү далаш-биле шериглеривис үндүртүнген, НАТО Югославияны бомбалап турда, ыт чок болган бис. Ам НАТО Смоленскиже чүткүп эгелээн болгаш Косоводан сербтерни үндүр кызып эгелээн. Балканнарда дагын катап улуг дайын-чаа хөрлээлээр деп барган.

Орус болгаш серб чоннар хан төрөөн алышкылар эвес апарган бе деп айтырыскадым.

Бис эде тургузушкунуң болгаш каракул чок барыын үзүл сүрген демократтарның улдашкыныг терапиязының өлүмүг салдарындан арыглаттынмаан шаавыста, Россияның адын сыккан болгаш оон чонун чүмү-биле ядаратканнарны харыскалга

онааваан шаавыста, амгы чазактын кандыг-даа күженишкенин, кандыг-даа национал төлөвилелдер кандыг-даа түннелге чедирбес, мындыг байдалдан уштунмас бис. Маңаа буруулуглар амдыгаа чедир бедик күрүне албан-дужаалдарында тодуг-догаа ноюрзавышаан хевээр.

Бүгү эки-бакты илередир үе келген болгаш чонга удур каржы-бужар херек бүрүзү хоойлу болгаш шыны-биле кеземчеге онаажыр ужуруг.

Ындыг болзун дээш, мен туржуп турар мен! Мээң туружум – Россия күрүнезинин катап көдүрүлүп келиринче кончук берге-даа болза, шийтирилгил базым болзун!

В.В. ЖИРИНОВСКИЙ –
РЛДП-НИН ДАРГАЗЫ,
РОССИЯ
ФЕДЕРАЦИЯЗЫНЫҢ
ПРЕЗИДЕНТИЗИНИҢ
ЭРГЕ-ДУЖААЛЫНЧЕ
КОРДАКЧИ

В.В. Жириновский бистин Төрөөн чуртувустун сайзыралынче угланган чээрби чыл уламчылап турар политикниг ажыл-ижинин, патриотчу, күрүнеи кадагалаарынче угланган идеалдарын сыныш чок тудуп чорууру болгаш социал шын чорукту непередип, баксыраан кижилерни деткип чорууру-биле Владимир Вольфович чонда,

ниитилелдин политиктеринин аразында хамаанчок, даштыкыда безин хүндүткелдиг ат-алдарны чедип алган.

В.В. Жириновскийниң кандидатуразы Россияны делегей чергелиг улуг күрүне кылдыр катап туруп келиринге долузу-биле дүжүп турарын үе болгаш амгы хүннүң негелделери көргүзө берген.

Күрүне башкарылгасында будулгаазыныг аскаашкынар көвүдөп, дүжүмөттер аппарата чурттуң Президентизинин айтышкынын тода болгаш туюлуунга чедир күөспөй турарын РЛДП илергейледир апарган. Дүжүмөттер болгаш башкарылга аппарата чүгле бодунуң сонуургалдары дээш эвес, а бүгү күрүне хамаатыларының эрге-ажы дээш ажылдаар ужуруг. Документилер көөрүнүн шыңгы хуусааларын тургускаш, ону хынап турар ужуруг болгаш ындыг езуу кириери чугула: хуусаадан неделя саададыр болза – торгоал, бир ай ажыр саадаза – ажылындан хостаар.

Чурттишинде 90 чылдарның «дугуржулга езууга» чурттаар криминал езудан адырлыр, ону чок кылырының эргежок чугула үези келген деп, РЛДП санап турар. 2000 чылдан эгелеп бо углангышкын талазы-биле кылдыган ажыл эвээш эвес. Ынчалза-даа эрткен үениң уржуктары бөгүнге дээр артпышаан. Ол дугайын дээди чергелиг дүжүмөттерге онаавышаан хевээр, кемниг херектер херечилеп турар. Эрге-чагырга долузу-биле ХООЙЛУНУҢ болуп ужуруг деп, РЛДП болгаш оон мурундан үнүп турар чурттуң Президентизинче кордакчызы быжыг бүзүрелдиг.

Бис Россия быжыг иштиги тургузулгуг, иштинде национал күрүне тургузулгуг чок крайлардан бүткен болзун дээш бис. Ол угланыгже шимчээшкени амгы үеде болуп

турар. РЛДП-ниң модели-биле Пермь, Красноярск, Забайкалье, Камчатка крайлары тургустунган. Чоокко он чылдарда бүдүн чурт 3-3 миллион чурттакчыларлыг 50 крайлардан тургустунган турар ужуруг. Ынчан чуртту ээлчеглиг үзе-чаза согарынче барымдаазы чок оралдажышкынар үндезини турбас. Мындыг тургузуг регионнарның бодун боду хандырынып, төптөн дузаламчыдан хамаарылгасы чок болуп. Бо дээр, РЛДП-ниң чурт сайзыралынче кириген кончук улуг үлүг болуп.

Бөгүн бисти аш-чем өртээнин өзүлдөзү дүвүредип турар. Ол дээр, боттары-выска бодувустун көдээ суурлары-высты узуткап алганы-выстан болуп турар. Ынчангаш кезээ мөңгөде даштыкыдан аш-чем кири сөөртүрүнден адырлыр, аш-чем кызгадаашкынының айылын болдурбас дизе, бүгү күштү, күрүнениң бүгү курлавырларын көдээ ажыл-агыйны дүрген көдүреринче угландырап ужуруг.

РЛДП-ниң программазында, оон лидеринин, Россия Федерациязының Президентизинин албан-дужаалынче кордакчы В.В. Жириновскийниң чугааларында, намдарында болгаш ажыл-херектеринде Россияның хамааты бүрүзү бодунга чоок чүлдү тып ап болуп. Мындыг байдал РЛДП-ге болгаш оон лидеринге сонгукчуларның ээ көрүшкүнүн, В.В. Жириновский дээш, барып бадылаар күзелди оттуруп турар.

В.В. ЖИРИНОВСКИЙ-БИЛЕ
КАДЫ ЫНАК ТӨРӨӨН
ЧУРТУВУСКА ХӨЙ-ХӨЙ
ЭКИ ЧҮҮЛДЕРНИ
БҮДҮРҮП БОЛУР БИС!

(Халас парлаан).

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗААНЫҢ ДАРГАЗЫНЫҢ ЧАРЛЫКТАРЫ

Тыва Республиканың күрүнө албан-дужаалдарына болгаш Тыва Республиканың күрүнениң хамааты хаакчыттарының албан-дужаалдарына ажилдап турган кижилерниң чамдык социал магадылалдарының дугайында

Тыва Республиканың күрүнө албан-дужаалдарына болгаш Тыва Республиканың күрүнениң хамааты хаакчыттарының албан-дужаалдарына ажилдап турган кижилерниң социал магадылалдарын хандылар сорулга биле доктаадыр болза:

1. Тыва Республиканың күрүнениң албан-дужаалдарына доктаамал үндезин-биле бир чылдан эвээш эвес ажилдап турган, база Тыва Республиканың республика бюджетиниң акша-хөрөңгилериниң күсели-биле акша төлөвирин ап турган, бүрүн эргелери соксааны-биле албан-дужаалдарындан хостаткан (ооң иштинде хуусаа бетинде) кижилер, буруулуг хөдөлүш-киннер-биле холбашканындан бүрүн эргелерин соксаткан таварылгалардан аңгыда, Россия Федерациязының «Россия Федерациязында күрүнө пенсиязының дугайында» Хоойлуга дүүштүр доктааткан чок болза Россия Федерациязының «Россия Федерациязында чурт-такчы чонну ажилга хаара тударының дугайында» Хоойлуга дүүштүр хуусаа бетинде долдурган күрүнө пенсиязынга ай санында немелде төлөвирлиг болур эргелиг деп доктаадыр.

Айыттыг кижилерниң күрүнө пенсиязынга ай санының немелде төлөвирлерин болза, күрүнө пенсиязының болгаш аңаа ай санының немелде төлөвириниң түнү оларның бир айның акша төлөвириниң Тыва Республиканың күрүнө албан-дужаалына бирден үш чылга чедир ажилдап турганда – 55 хуузу, үштен көвей чылдарда – 75 хуузу болур хемчээлдиг кылдыр доктаадыр.

Айыттыг кижилерниң күрүнө пенсиязынга ай санының немелде төлөвириниң хемчээлин санаарына бир айның акша төлөвирин болза, (ол улустун шилип алганы-биле) кырааны-биле күрүнө пенсиязын алыр эргени берип турар назы-харга четкен хүнүндө ажилдап турганы Тыва Республиканың күрүнө албан-дужаалының талазы-биле, чок болза бүрүн эргелери соксаан сөөлгү (ооң иштинде хуусаа бетинде) Тыва Республиканың күрүнениң албан-дужаалының талазы-биле сөөлгү 12 долу ай дургузунда оларның бир айның акша төлөвирин барымдаалап, тодарадыр.

Тыва Республиканың күрүнө албан-дужаалына ажилдап турган кижилерниң күрүнө пенсиязынга ай санының төлөвириниң хемчээлин тодарадып тура, барымдаалаар бир айның акша төлөвириниң составына:

1) албан-дужаалының шалыңы;
2) класс чергезиниң эрге-дужаалының төлөвири;

3) хөй чылда ажилдаан дээш албан-дужаалының шалыңына 30 хуу хемчээлдиг ай санының немелде төлөвири;

4) хамааты ажил-албанының онза байдалдары дээш албан-дужаалының шалыңына 20 хуу хемчээлдиг ай санының немелде төлөвири кирер.

Тыва Республиканың күрүнениң албан-дужаалына – Тыва Республиканың Чазаның Даргазының албан-дужаалына ажилдап турган кижилерниң хамааты ажил-албанының онза байдалдары дээш албан-дужаалының шалыңына ай санының немелдезин күрүнө пенсиязынга чедир төлөвирин санап берип тура 200 хуу хемчээлге доктаадыр;

5) күрүнө чажыды бооп турар медээлер-биле ажылы дээш албан-дужаалының шалыңына күрүнө чажыды-биле доктаамал үндезин-биле ажилдаарына чөпшээрелдиг кижилерге 25 хуу хемчээлге чедир ай санының немелде төлөвири;

6) онза чугула болгаш нарын даалгаларны күсеткени дээш 17 хууга чедир хемчээлге шаңналдарны;

7) район коэфффициентин кириер.

2. Күрүнө ажил-албанынга 15 чылдан эвээш эвес стажыг Тыва Республиканың күрүнениң хамааты хаакчыттарының албан-дужаалдарына ажилдап турган улус Россия Федерациязының «Россия Федерациязында күрүнө пенсияларының дугайында» Хоойлуга дүүштүр доктааткан чок болза Россия Федерациязының «Россия Федерациязында чурттакчы чонну ажилга хаара тударының дугайында» Хоойлуга дүүштүр хуусаадан эрте долдурган күрүнө пенсиязынга ай санының немелде төлөвирин күрүнө албан-дужаалындан дараазында үндөшнөр-биле үндүрткенде, алыр эргелиг:

Тыва Республиканың күрүнө эрге-чагыргазының органын, Тыва Республиканың Конституциязынга болгаш Тыва Республиканың хоойлуларына дүүштүр тургускан өске-даа күрүнө органның дүжүргөндө, база ол ышкаш күрүнө эрге-чагыргазының органның, оларның аппараттарына, Тыва Республиканың Конституциязынга болгаш Тыва Республиканың хоойлуларына дүүштүр тургускан өске-даа күрүнө органның (моон ыңай – күрүнө органны дээр) Тыва Республиканың күрүнениң хамааты хаакчыттарының штадын кызыгарганда;

Тыва Республиканың күрүнө албан-дужаалдарында ажилдап турар улустун бүрүн эргелерин күсөдирин докт хандылары-биле Тыва Республиканың хоойлудулгазы-биле доктааткан чурум езугаар ол улустун бүрүн эргелери соксааны-биле холбаштыр албан-дужаалдарындан үндүргөндө;

Тыва Республиканың «Тыва Республиканың күрүнениң хамааты ажил-албанының айтырыг-

ларының дугайында» Хоойлузу-биле доктаатканы эң ыңдыкы назы четкенде;

күрүнениң хамааты ажил-албанынга ажилдаарын уламчылаарына шаптыктыг апарган кадының байдалының түнелинде, күрүнениң хамааты хаакчыттарының албан-дужаалдарына ажилдаарына таарышпас чүүл илеретингенде;

күрүнө пенсиязынче үнүп турары-биле холбаштыр бодунун күзели-биле үнгөндө, күрүнө пенсиязын алыр эргелиг.

Күрүнениң хамааты ажил-албанынга 15 чыл ажилдаан стажыг болза, күрүнө пенсиязынга ай санының немелде төлөвирин, күрүнө пенсиязының болгаш аңаа ай санының немелде төлөвириниң түнү Тыва Республиканың күрүнениң хамааты хаакчыдының бир айның акша төлөвириниң 45 хуузу хемчээлдиг кылдыр доктаадыр. Күрүнениң хамааты ажил-албанынга 15 чылдан көвей ажилдаан стажының чыл бүрүзү дээш ай санының немелде төлөвириниң хемчээли Тыва Республиканың күрүнениң хамааты хаакчыдының бир айда акша хандырылганын 3 хууга өзүп турар. Ынчаарга күрүнө пенсиязының болгаш аңаа ай санының немелде төлөвириниң түнү Тыва Республиканың күрүнениң хамааты хаакчыдының бир айның акша хандырылганының 75 хуузуна өспөс болур уjurлуг.

Тыва Республиканың күрүнениң хамааты хаакчыды албан-дужаалына ажилдап турган кижилерниң күрүнө пенсиязынга ай санының төлөвириниң хемчээлин тодарадып тура, барымдаалаар бир айның акша төлөвириниң составына:

1) албан-дужаалының шалыңы;
2) класс чергезиниң эрге-дужаалының төлөвири;

3) хөй чылда ажилдаан дээш албан-дужаалының шалыңына 30 хуу хемчээлдиг ай санының немелде төлөвири;

4) хамааты ажил-албанының онза байдалдары дээш албан-дужаалының шалыңына 60-дан 150 хууга чедир хемчээлдиг ай санының немелде төлөвири;

5) күрүнө чажыды бооп турар медээлер-биле ажылы дээш албан-дужаалының шалыңына күрүнө чажыды-биле доктаамал үндезин-биле ажилдаарына чөпшээрелдиг кижилерге 25 хуу хемчээлге чедир ай санының немелде төлөвири;

6) онза чугула болгаш нарын даалгаларны күсеткени дээш 17 хууга чедир хемчээлге шаңналдарны;

7) район коэфффициентин кириер.

Күрүнө пенсиязынга ай санының немелде төлөвирин алыр эргени берип турар күрүнениң хамааты ажил-албанының стажын, Тыва Республиканың Чазаны тодарадыр.

Тыва Республиканың күрүнениң хамааты хаакчыттарының албан-дужаалына ажилдап турган кижилерниң күрүнө пенсиязынга ай санының немелде төлөвириниң хемчээлин, ыңдыг немелде төлөвирин доктаадып бээр дээш негелделиг келген улустун шилип алганы езугаар, күрүнениң хамааты ажил-албанының соксаан хүнүндө мурнады турар сөөлгү 12 долу айда чок болза оларның кырааны-биле күрүнө пенсиязын алыр эргени берип турар назы-харга четкен хүнүндө ажилдап турганы Тыва Республиканың күрүнениң хамааты хаакчыдының албан-дужаалының бир айның акша төлөвирин барымдаалап, санаар.

Күрүнениң хамааты хаакчыттарының албан-дужаалдарында ажилдап турар кижилерниң күрүнө пенсиязынга ай санының немелде төлөвиринге барымдаалап турары айда ортумак акша хандырылганының хемчээли 2005 чылдың январь 1-ден эгелеп кириген Тыва Республиканың күрүнениң хамааты хаакчыттарының ажилдап турары албан-дужаалдарының талазы-биле албан-дужаалдарының 2,3 шалыңындан улгатпас болур уjurлуг.

Күрүнө пенсиязынга ай санының төлөп берип турары немелде төлөвириниң хемчээли, Россия Федерациязының хоойлудулгазы-биле доктаатканы кырааны-биле күш-ажыл пенсиязының, Тыва Республикада күштүг бооп турар бир айның шалыңына район коэфффициентин барымдаалап тодараткан, баазалыг кезээндө куду эвес болур уjurлуг.

3. Россия Федерациязының хоойлудулгазына дүүштүр хөй чылдарда ажилдааны дээш пенсия азы бүгү чуртталгазында ай санында хандырылганы доктааткан азы бүгү чуртталгазында ай санының материалдыг хандырылганын доктааткан чок болза Россия Федерациязының болгаш Россия Федерациязының өске-даа субъектилериниң хоойлудулгазына дүүштүр күрүнө пенсиязынга немелде төлөвир доктааткан Тыва Республиканың күрүнениң албан-дужаалына болгаш Тыва Республиканың күрүнениң хамааты хаакчыттарының албан-дужаалдарында ажилдап турган кижилерге күрүнө пенсиязынга ай санының немелде төлөвирин доктаатпас.

Күрүнө пенсиязынга немелде төлөвирин, ол немелде төлөвирин негеп турар кижиниң билдирешини-биле, айыттыг кижиниң Тыва Республиканың күрүнениң албан-дужаалына болгаш Тыва Республиканың күрүнениң хамааты ажил-албанының албан-дужаалына ажилдап турганы чогуур күрүнө органының удуртукчузунун шийтири-биле, тус-тузунда

бүрүн эргелери соксаар мурнунда (ооң иштинде хуусаа бетинде) азы ажилдап турары албан-дужаалындан үнгөндө, доктаадыр.

Айыттыг күрүнө органын дүжүргөн таварылгада, күрүнө пенсиязынга ай санының немелде төлөвирин доктаадырының дугайында шийтири болза, Тыва Республиканың хоойлудулгазы-биле дүжүргөн күрүнө органының хүлээлгелерин дамчыткан күрүнө органының удуртукчузу хүлээп алыр.

5. Тыва Республиканың күрүнениң албан-дужаалына болгаш Тыва Республиканың күрүнениң хамааты хаакчыттарының албан-дужаалдарына ажилдап турган кижилерге, олар Россия Федерациязының күрүнө албан-дужаалына, Тыва Республиканың болгаш Россия Федерациязының өске-даа субъектилериниң күрүнө албан-дужаалына, муниципалдык чогуур албан-дужаалына, федералдык албан-дужаалына, күрүнө албанының күрүнө албан-дужаалына, муниципалдык албанының муниципалдык албан-дужаалына ажилдап турар үеде күрүнө пенсиязынга ай санының немелде төлөвирин төлөп бээрин түр соксадыр.

6. Күрүнө пенсиязынга ай санының немелде төлөвириниң хемчээлин бо Чарлыктың 1-ги болгаш 2-ги пункттарында көрдүнгөн дүрүмнөри сагып тургаш, чогуур Тыва Республиканың күрүнениң албан-дужаалының болгаш Тыва Республиканың күрүнениң хамааты хаакчыттарының албан-дужаалдарының бир айның акша төлөвирин (хандырылганын) төпчүткен чурум-биле өстүргөндө, чогуур чылда Тыва Республиканың республика бюджетинде чугула акша-хөрөңгилерни киригенде, эде санаар.

7. Бо Чарлыктың 1-ги болгаш 2-ги пункттарында санаттыг кижилеринге болгаш оларның өг-бүлелеринге күрүнө албан-дужаалының талазы-биле бүрүн эргелери соксаткан азы Тыва Республиканың күрүнө албанының албан-дужаалындан үндүрткен хүнде оларга берип турган медицинаның база санаторий-

курорт хандырылганын, бир эвес ол хүнде айыттыг кижилер Россия Федерациязының «Россия Федерациязынга күрүнө пенсияларының дугайында» Хоойлуга дүүштүр күрүнө пенсиязын алыр эргелиг турган болза, чок болза оларга хуусаадан эрте Россия Федерациязының «Россия Федерациязынга чурттакчы чонну ажилга хаара тударының дугайында» Хоойлуга дүүштүр күрүнө пенсиязын долдурганы-биле ол албан-дужаалдардан хостаткан болза, арттырар.

8. Тус черниң бот-башкарылга органына муниципалдык чогуур албан-дужаалдарына, муниципалдык албанының муниципалдык албан-дужаалдарына ажилдап турган кижилерге, бо чарлыктың дүрүмнөрин барымдаалап боттарының акша-хөрөңгилериниң күсели-биле чогуур социал магадылалдарны тургузарын дагыр.

9. Бо Чарлык күштүг болуп эгелээн хүнден: Тыва Республиканың Президентизиниң 1997 чылдың сентябрь 3-те «Тыва Республиканың күрүнө албан-дужаалдарына болгаш Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албанының албан-дужаалдарына ажилдап турар кижилерниң чамдык социал магадылалдарының дугайында» № 78 Чарлыгын;

Тыва Республиканың Президентизиниң 2001 чылдың январь 24-те «Тыва Республиканың Президентизиниң 1997 чылдың сентябрь 3-те «Тыва Республиканың күрүнө албан-дужаалдарына болгаш Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албанының албан-дужаалдарына ажилдап турар кижилерниң чамдык социал магадылалдарының дугайында» № 78 Чарлыгына өскерилгелер болгаш немелделер кириериниң дугайында» № 841 Чарлыг күш чок деп санаар.

10. Бо Чарлык аңаа ат салган хүнүндө эгелеп күштүг болур.

Кызыл хоорай
2007 чылдың ноябрь 12
№ 205.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының чанында Күрүнениң конкурс комиссиязының дугайында

«Россия Федерациязының күрүнениң хамааты албанының дугайында» Федералдык хоойлуга, Россия Федерациязының Президентизиниң 2005 чылдың февраль 1-де «Россия Федерациязының күрүнениң хамааты хаакчыттарының аттестациязын эрттирериниң дугайында» № 110, 2005 чылдың февраль 1-де «Россия Федерациязының күрүнениң хамааты хаакчыттарының мергежил шылгалдазын дујаар чурумунун база оларның билгилерин, арга-мергежил болгаш мергежил билирин (профессионал денелин) үнелээриниң чурумунун дугайында» № 111, 2005 чылдың февраль 1-де «Россия Федерациязының күрүнениң хамааты албанының хостуг албан-дужаалына ажилдаарына конкурс дугайында» № 112 чарлыктарына болгаш Тыва Республиканың 2006 чылдың апрель 21-де «Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албанының айтырыгларының дугайында» № 1739 УХ-1 Хоойлузунга дүүштүр доктаадыр болза:

1. Тыва Республиканың Чазаның Даргазының чанында Күрүнениң конкурс комиссиязын тургузар болгаш ооң составын бадылаар (капсырылга №1).

2. Тыва Республиканың Чазаның Даргазының чанында Күрүнениң конкурс комиссиязына:

Тыва Республиканың күсөкчи эрге-чагырга

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының 2007 чылдың ноябрь 12-де №212 Чарлыгына №1 капсырылга

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының чанында Күрүнениң конкурс комиссиязының СОСТАВЫ

А.П.Дамба-Хуурак - Тыва Республиканың Чазаның Даргазының оралакчызы, комиссияның даргазы;

К.А.Бичелдей - Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Канцеляриязының удуртукчу, комиссия даргазының оралакчызы;

Э.В.Куулар - Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Контроль-аналитиктиг эргелелинниң организастыг ажил килдизиниң начальниги, комиссияның секретары;

В.Г.Вальков - Тыва Республиканың Хоойлудулга палатазының Даргазының оралакчызы (дугуржулга-биле);

Н.С.Германова - Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының Даргазының оралакчызы (дугуржулга-биле);

А.В.Кочергин - Тыва Республиканың Чазаның Аппаратының удуртукчузу - Тыва Рес-

публиканың сайыды;

Ш.Ч.Монгуш - Тыва Республиканың Улуг Хуралында Тыва Республиканың Чазаның Даргазының бүрүн эргелиг төлээзи;

А.С.Серен - Тыва Республиканың Чазаның Даргазының Канцеляриязының күрүнө албанының болгаш кадрлар политиказының эргелелинниң начальниги.

Тайылбыр: Комиссияның составына немей хөлезилекчинин төлээзин база (азы) ооң төлээлеткени күрүнө хаакчыттары (ооң иштинде аттестациялап турар, мергежил шылгалдазын дујаап турар хамааты хаакчыдының хамааты ажил-албанында ажилдап турары кезектен; хамааты ажил-албанының хостуг албан-дужаалына ажилдаарына конкурс чорудуп турары кезектен), база ол ышкаш хамаарышпас эксперттерни кириер.

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының 2007 чылдың ноябрь 12-де №212 Чарлыгына №2 капсырылга

Тыва Республиканың Чазаның Даргазының чанында Күрүнениң конкурс комиссиязының ажылының РЕГЛАМЕНТИЗИ

1. Ниити чүүлдер

1. Тыва Республиканың Чазаның Даргазының чанында Күрүнениң конкурс комиссиязының ажылының амгы бо регламентизи болза, Тыва Республиканың күсөкчи эрге-чагырга органнында дээди болгаш кол бөлүктөрин Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албанының хостуг албан-дужаалдарына ажилдаарына конкурс эрттирерде Тыва Республиканың Чазаның Даргазының чанында Күрүнениң конкурс комиссиязының (моон ыңай – комиссия дээр) хуралдарын белеткээриниң болгаш

эрттирериниң чурумун, Тыва Республиканың Чазаның Даргазы болгаш Тыва Республиканың Чазаның албан-дужаалына томуйлаар болгаш албан-дужаалындан хостаар Тыва Республиканың күсөкчи эрге-чагырга органнында дээди болгаш кол бөлүктөрин Тыва Республиканың күрүнениң хамааты албанының хостуг албан-дужаалдарында ажилдап турар улустун аттестацияларын болгаш мергежил шылгалдаларын күштүг бооп турар хоойлудулгага дүүштүр эрттирерин тодарадып турар.

2. Комиссия бодунун ажил-чорудулгазына

2004 чылдың июль 24-те «Россия Федерациязынын күрүненин хамааты ажил-албанынын дугайында» №79-ФЗ Федералдык хоойлуну, Россия Федерациязынын Президентизинин 2005 чылдың февраль 1-де «Россия Федерациязынын күрүненин хамааты хаакчыттарынын аттестациянын эрттиреринин дугайында» №110, 2005 чылдың февраль 1-де «Россия Федерациязынын күрүненин хамааты хаакчыттарынын мергежил шылгалдазын дужаар чурумунун база оларнын билгилерин, арга-мергежилин болгаш мергежил билирин үнелээринин чурумунун дугайында» №111, 2005 чылдың февраль 1-де «Россия Федерациязынын күрүненин хамааты ажил-албанынын хостуг албан-дужаалыга ажил-даарыгга конкурс дугайында» №112 чарлыктарын, Тыва Республиканын 2006 чылдың апрель 21-де «Тыва Республиканын күрүненин хамааты албанынын айтырыгларынын дугайында» №1739 УХ-1 Хоойлузун болгаш бо Регламентини удуртулга болдулар.

3. Комиссиянын составын Тыва Республиканын Чазанын Даргазынын чарлы-биле бадылаар. Комиссиянын составыга хамаарышпас эксперттерни кириер, оларнын саны комиссия кижигуннеринин ниити санындан дөрттүн бир кезээден эвээш эвес болур ужурулг.

4. Комиссия доктаамал үндезин-биле ажилдаарын организастаар.

5. Комиссиянын даргазы: комиссиянын ажил-чорудулгазынын ниити удуртулгазын боттандыраар; комиссиянын ажилын планнаар, комиссиянын хуралдарыгга материалдарны болгаш документтерни белеткээрин контрольдаар, комиссиянын хуралынын хүн айтырыын бадылаар, комиссиянын хуралын доктаадыр;

комиссиянын хуралыгга даргаалар болгаш аааа шийтпирлеп бадылаар эргелиг үнүг болур; бо регламентте болгаш еске-даа нормативтиг эрге-хоойлу актыларында көрдүнген еске-даа хөдөлишкннерни боттандыраар.

6. Комиссиянын даргазынын оралакчызы Комиссия даргазынын түр үеде чок болуп турары үеде комиссия даргазынын бүрүн эргелерин күүседир.

7. Комиссиянын секретары: чогуур документтерни долдурарын болгаш чорударын, комиссиянын хүлээлгелеринге хамаарышкан шупту айтырыглар талазы-биле комиссия кижигуннерин информастаарын кириштир, комиссиянын хуралдарын белеткээрин боттандыраар;

хуралдарын эгелээринге чедир беш ажилчын хонуктан эвээш эвес хонук дургузунда комиссиянын хуралын эрттирер үезинин болгаш эрттирер черинин дугайында комиссиянын составында кирип турар кижилерни медеглээр;

доктааттыгган майыкка дүүштүр комиссиянын хуралынын протоколун чорудар, комиссиянын шийтпирлерин долдурар;

еске-даа организастыг айтырыгларны шийтпирлээр.

II. Конкурсту эрттиреринин талазы-биле комиссиянын ажилын организастаары

8. Хамааты ажил-албанынын хостуг албан-дужаалыгга ажилдаарыгга кордакчынын бергени медеглээрин шыннын комиссия хынаанынын соонда, база ол ышкаш эргежок чугула апарган таварылгада күрүне чажыды болгаш хоойлу-биле камгалаттынып турар еске-даа чажыт бооп турар медеглээрне кирерин долдурган соонда, хөдөлишкннерин төлээзи конкурсту эрттирер хүнүнүн, черинин болгаш үезинин дугайында шийтпирни хүлээп алыр.

9. Комиссиянын хуралын ийден эвээш эвес кандидат барда эрттирер.

Комиссиянын хуралы, бир эвес аааа оон кижигуннеринин ниити санындан үштүн ийи кезинден эвээш эвези бар болза, бүрүн эргелиг болур. Конкурсту эрттиреринин түннелдеринин талазы-биле комиссиянын шийтпирин, хуралда кирип турар кижигуннеринин хөйүнүн үнү-биле ажык бадылаашкыгга хүлээп алыр.

10. Комиссиянын шийтпирин кандидат боду чокта хүлээп алыр болгаш ол шийтпир ону хамааты ажил-албанынын хостуг албан-дужаалыгга томуйлаарыгга чок болза ындыг томуйлаашкыгга ойталаарынын үндезини болур.

Бадылаашкын үезинде үннер деңгежи берген болза, комиссиянын даргазынын үнү шийтпирлиг болур.

11. Комиссиянын бадылаашкынын түннелдерин шийтпир кылыр долдурар, аааа комиссиянын даргазы, дарганын оралакчызы, секретары болгаш хуралга кирип турган комиссиянын кижигуннери ат салыр.

12. Конкурсту түннелдери-биле хөдөлишкннеринин төлээзинин хамааты ажил-албанынын хостуг албан-дужаалыгга конкурс түннелдеринин дугайында актызын үндүрер болгаш конкурсту түннелдери-биле ажил-албанынын керээзин чарар.

13. Кандидат конкурсту шийтпирин Россия Федерациязынын хоойлужулгазыгга дүүштүр хомудаар эргелиг.

III. Аттестация эрттиреринин талазы-биле комиссиянын ажилын организастаары

14. Комиссиянын ажилын аттестацияны эрттиреринин графиктин (моон ынай – график дээр) дүүштүр боттандыраар, графикти Тыва Республиканын Чазанын Даргазынын күрүне албанынын болгаш кадрлар политиказынын эргелиг чыл санында ажилдап кылыр болгаш ону Тыва Республиканын Чазанын Даргазынын айтыркалы-биле бадылаар.

15. Аттестация эрттирер графикке:

а) күрүненин хамааты хаакчыдынын Тыва Республиканын күрүненин хамааты ажил-

албанынын албан-дужаалында ажилдап турары күүсекчи эрге-чагырга органынын адын;

б) аттестацияладыр Тыва Республиканын күрүненин хамааты хаакчыттарынын (моон ынай – хамааты хаакчыттары дээр) даңызын;

в) аттестацияны эрттирер ай-хүнүн, үезин болгаш черин;

г) комиссияга чогуур документтерни, оларны кирип турары дээр харысалгалыг удуртукчуларны айтылышаан, кириер хүнүн айтыр.

16. Тыва Республиканын Чазанын Даргазынын айтылышы-биле бадылааны аттестация эрттиреринин графиктин, аттестацияны эрттиреринге чедир бир айдан эвээш эвес хуусаада чогуур чурум езуугаар Тыва Республиканын күүсекчи эрге-чагырга органынын удуртукчуларынче чорудар, олар аттестацияладыр деп турары хамааты хаакчыттары бүрүзүн график-биле таныштыраарын организастаар.

17. Аттестация эрттирер графикте көрдүнген хуусааларны комиссиянын даргазы өскертп болур.

18. Комиссиянын хуралын үезинде болгаш шынарлыг организастаар сорулга-биле, хамааты хаакчыды аттестацияладыр деп турары Тыва Республиканын күүсекчи эрге-чагырга органынын удуртукчузу, аттестация эгелээринин мурнунда ийи неделядан орайтапайн, комиссияга аттестацияладыр деп турары хамааты хаакчыдынын аттестацияладыр турары үе дургузунда албан-хүлээлгелерин күүсеткенинин дугайында саналды кириер, саналга оон дорт удуртукчузу ат салган болур болгаш ону Тыва Республиканын күүсекчи эрге-чагырга органынын удуртукчузу азы Тыва Республиканын Чазанын Даргазынын удуртуп турары оралакчызы бадылаан болур.

19. Айыттыгган саналга хамааты хаакчыдынын профессионал албан ажил-чорудулгазынын дугайында чылдың отчеттарында кириген оон кылган даалгаларынын болгаш белеткээр документтерин телевиделдеринин дугайында медеглээрни капсыраар.

20. Аттестация бүрүзүнде-ле хамааты хаакчыдынын оон мурнундагы аттестациянын медеглери бар аттестация хуудузу комиссияга бээр.

21. Тыва Республиканын Чазанын күрүне албанынын болгаш кадрлар политиказынын эргелиг аттестация эгелээринге чедир бир неделядан эвээш эвес хуусаада аттестацияладыр турары хуусаа дургузунда хамааты хаакчыдынын албан-дужаалдарын оон күүсеткенинин дугайында санал-биле таныштыраар болгаш ол аааа адын салыр ужурулг.

22. Айыттыгган санал-биле аттестацияладыр турар хамааты хаакчыды танышканынын соонда, айыттыгган үе дургузунда бодунун профессионал албан ажил-чорудулгазынын дугайында немелде медеглери, база ол ышкаш берген санал-биле азы чогуур тайылбыр бижик-биле чөпшээрешпезинин дугайында билдиришкнни комиссияга кириер эргелиг.

23. Аттестация хуралыга аттестацияладыр турар хамааты хаакчыдын чалап алыр. Эргежок чугула апарганда хамааты хаакчыдынын дорт удуртукчузун база чалаар.

24. Комиссиянын хуралыгга аттестацияладыр турар хамааты хаакчыдын оон дорт удуртукчузу таныштыраар болгаш аааа хамаарыштыр бар материалдарны ол илеткээр.

Комиссиянын хуралыгга аттестацияладыр турар хамааты хаакчыдынын дорт удуртукчузу келбээр таварылгада, хамааты хаакчыдынын аттестациянын эрттирер болурун комиссия шийтпирлээр. Ынчаарга аттестацияладыр турар хамааты хаакчыдын таныштыраарын болгаш аааа хамаарыштыр бар материалдарны илеткээрин комиссия секретары боттандыраар.

25. Комиссия кириген документтерни көөр, аттестацияладыр турар хамааты хаакчыдынын медеглеринын дыңнаар, эргежок чугула апарган таварылгада – хамааты хаакчыдынын профессионал албан ажил-чорудулгазынын дугайында оон дорт удуртукчузун дыңнаар.

26. Аттестацияны боттут эрттирер сорулга-биле, аттестацияладыр турар хамааты хаакчыдынын аттестацияладыр турар үезинин дургузунда бодунун профессионал ажил-чорудулгазынын дугайында немелде медеглери сайгарып көргөн соонда, комиссия аттестатты даразында хуралче чылдыраар эргелиг.

27. Хамааты хаакчыдынын профессионал болгаш амы-хууда шынарларынын оон профессионал албан ажил-чорудулгазыгга хамаарыштыр сайгарылгазы боттут болгаш эки сеткилдиг болур ужурулг.

28. Аттестация комиссиязынын хуралы, бир эвес оон кижигуннеринин үштүн ийи кезинден эвээш эвези барда, ынчан бүрүн эргелиг болур.

29. Комиссиянын шийтпирин аттестацияладыр турар хамааты хаакчыды болгаш оон дорт удуртукчузу чокта, хуралда кирип турар комиссия кижигуннеринин үннеринин хөйү-биле ажык бадылаашкыгга хүлээп алыр.

Үннер деңгежи бергенде хамааты хаакчыдын оон ажилдап турары хамааты албанынын албан-дужаалыгга дүгжүп турар деп санаар.

30. Комиссия кижигуннери бооп турар хамааты хаакчыдын аттестациялап турар үеде, оон бо комиссиянын кижигунү бооп турар түр соксадыр.

31. Аттестациянын түннелдерин аттестациялапкан хаакчыттарга бадылаашкынын түннелдерин эрттирген соонда дораан дыңнадыр.

32. Хамааты хаакчыды аттестация хуудузу-биле танышкаш, аааа адын салыр.

33. Аттестациянын түннелдерин Россия Федерациязынын Президентизинин 2005 чылдың февраль 1-де «Россия Федерациязынын күрүненин хамааты хаакчыттарынын аттестациянын эрттирер дугайында» №110 Чарлы-биле бадылаан Россия Федерациязынын күрүненин хамааты хаакчыттарынын аттестациянын эрттиреринин дугайында Дүрүмге капсырылга езуугаар долдурган майык-биле тургускан хамааты хаакчыдынын аттестация хуудузу киирер.

34. Аттестация хуудузуна комиссиянын даргазы, дарганын оралакчызы, секретарь болгаш хуралга кирип турган комиссиянын кижигуннери ат салыр.

35. Комиссиянын секретары комиссиянын хуралынын протоколун чорудар, аааа оон шийтпирлерин болгаш бадылаашкынын түннелдерин медеглээр. Комиссиянын хуралынын протоколунга оон даргазы, дарганын оралакчызы болгаш хуралга кирип турган комиссия кижигуннери адын салыр.

36. Хамааты хаакчыттарынын аттестациянын түннелдеринин дугайында документтерни Тыва Республиканын Чазанын Даргазыгга аттестацияны эрттиргенин соонда чеди хонуктан орайтапайн, кириер.

IV. Мергежил шылгалдазын эрттиреринин талазы-биле комиссиянын ажилын организастаары

37. Хамааты хаакчыттарынын мергежил шылгалдазын база оларнын билгилеринин, арга-мергежилинин болгаш мергежил билиринин (профессионал деңгелинин) үнелелин (моон ынай – мергежил шылгалдазы дээр) комиссия Тыва Республиканын Чазанын Даргазынын күрүне албанынын болгаш кадрлар политиказынын эргелелин доктааткан чурум езуугаар белеткээрин Тыва Республиканын Чазанын Даргазынын айтыркалыгга үндезилеп, эрттирер.

Айыткал-биле:

а) мергежил шылгалдазын эрттирер ай-хүнүн болгаш үезин;

б) мергежил шылгалдазын дужаар ужурулг хамааты хаакчыттарынын даңызын

в) мергежил шылгалдазын эрттиреринге чугула документтерин даңызын бадылаар.

38. Мергежил шылгалдазын удавас эрттиреринин дугайында Тыва Республиканын Чазанын Даргазынын айтыркалы-биле Тыва Республиканын Чазанын Даргазынын күрүне ажил-албанынын болгаш кадрлар политиказынын эргелели хамааты хаакчыдыгга шылгалдазын эрттиреринге чедир бир айдан орайтапайн дыңнадыр болгаш ол дыңнадыгга хамааты хаакчыды адын салыр.

39. Хамааты хаакчыды мергежил шылгалдазы дужаар деп турары күүсекчи эрге-чагырга

органынын удуртукчузу, мергежил шылгалдазын эрттиреринге чедир бир айдан орайтапай, хамааты хаакчыдынын билгилеринин, арга-мергежилинин болгаш мергежил билиринин деңгелин дугайында база аааа класс чергезинин эрге-дужаалын тыпсып болурунун дугайында саналды комиссияга кириер.

40. Тыва Республиканын Чазанын күрүне албанынын болгаш кадрлар политиказынын эргелели мергежил шылгалдазын эрттиреринге чедир ийи неделядан орайтапайн, хамааты хаакчыдын айыттыгган санал-биле аааа адын салдыргаш, таныштыраар.

41. Хамааты хаакчыды санал-биле чөпшээрешпезинин дугайында билдиришкнни комиссияга кириер эргелиг.

42. Хамааты хаакчыды мергежил шылгалдазын дужаар турар үеде оон дорт удуртукчузу база туруп болур.

43. Мергежил шылгалдазынын түннелдеринин дугайында шийтпирни комиссия хамааты хаакчыды болгаш оон дорт удуртукчузу чокта, хуралда кирип турар комиссия кижигуннеринин үннеринин хөйү-биле ажык бадылаашкы-биле хүлээп алыр. Үннер деңгежи бергенде хамааты хаакчыды мергежил шылгалдазын дужааган деп санаар.

44. Мергежил шылгалдазынын түннелин Россия Федерациязынын Президентизинин 2005 чылдың февраль 1-де «Россия Федерациязынын күрүненин хамааты хаакчыттарынын мергежил шылгалдазын дужаар чурумунун база оларнын билгилерин, арга-мергежилин болгаш мергежил билирин (профессионал деңгелин) үнелээринин чурумунун дугайында» №111 Чарлы-биле бадылаан Россия Федерациязынын күрүненин хамааты хаакчыттарынын мергежил шылгалдазын дужаар чурумунун база оларнын билгилерин, арга-мергежилин болгаш мергежил билирин (профессионал деңгелин) үнелээринин чурумунун дугайында Дүрүмге капсырылга езуугаар майык-биле долдурган хамааты хаакчыдынын шылгалда хуудузу киирер.

Шылгалда хуудузуна комиссиянын даргазы, дарганын оралакчызы, секретарь болгаш хуралда кирип турар комиссия кижигуннери адын салыр.

Хамааты хаакчыды шылгалда хуудузу-биле аааа адын салгаш, таныжар.

45. Мергежил шылгалдазынын түннелдерин ону эрттиргенин соонда чеди хонуктан орайтапайн, Тыва Республиканын Чазанын Даргазынче чорудар.

Тыва Республиканын күрүненин албан-дужаалдарында болгаш Тыва Республиканын күрүненин хамааты хаакчыттарынын албан-дужаалдарында ажилдап турар кижилеринин бир айда акша хандырылгазынын шалыңынын хемчээлдерин өстүреринин дугайында

Тыва Республиканын 2006 чылдың апрель 21-де «Тыва Республиканын күрүненин хамааты ажил-албанынын айтырыгларынын дугайында» №1739 УХ-1 Хоойлузунун 23-кү чүүлүнүн 6-гы кезээн, Тыва Республиканын 2006 чылдың июль 6-да «Тыва Республиканын күрүне албан-дужаалдарында болгаш Тыва Республиканын күрүненин хамааты хаакчыттарынын албан-дужаалдарында ажилдап турар кижилеринин акша хандырылгазынын болгаш шаңнаарынын дугайында» №1889 УХ-1 Хоойлузу-биле доктааттыгган оларга тывыскан Тыва Республиканын күрүненин хамааты ажил-албанынын класс чергезинин эрге-дужаалыгга дүүштүр 2007 чылдың декабрь 1-ден эгелеп 1,15 катап өстүрер.

2. Тыва Республиканын Чазаа бо Чарлыкты боттандыраары-биле холбашкан чарыгдалдарны 2008 чылда Тыва Республиканын республика бюджетинде көрдүнген акша-хөреңгилерин кызыгаарында акшаландыраарын хандыраар.

3. Бо Чарлык 2007 чылдың декабрь 1-ден эгелеп күштүг болур.

Кызыл хоорай
2007 чылдың декабрь 3
№219

Тыва Республиканын Чазанын Даргазынын 2007 чылдың декабрь 3-те «Тыва Республиканын күрүненин албан-дужаалдарында болгаш Тыва Республиканын күрүненин хамааты хаакчыттарынын албан-дужаалдарында ажилдап турар кижилеринин бир айда акша хандырылгазынын шалыңынын хемчээлин өстүреринин дугайында» №219 Чарлынын 2-ги пунктузунга өскерилгени кириеринин дугайында

1. Тыва Республиканын Чазанын Даргазынын 2007 чылдың декабрь 3-те «Тыва Республиканын күрүненин албан-дужаалдарын болгаш Тыва Республиканын күрүненин хамааты ажил-албанынын албан-дужаалдарын ээлеп турар кижилеринин акша хандырылгазынын бир айның шалыңынын хемчээлин өстүреринин дугайында» №219 Чарлынын 2-ги пунктузунга

дараазында өскерилгени кириер: «2008 чылда» деп сөстери «күштүг бооп турар хоойлужулгага дүүштүр» дээр сөстөр-биле солур.

2. Бо Чарлык аааа ат салган хүнүнден эгелеп күштүг болур.

Кызыл хоорай
2008 чылдың январь 25
№10

Тыва Республиканын Чазанын Даргазынын 2007 чылдың ноябрь 12-де «Тыва Республиканын күрүненин албан-дужаалдарында болгаш Тыва Республиканын күрүненин хамааты хаакчыттарынын албан-дужаалдарында ажилдап турган кижилеринин чамдык социал магадылалдарынын дугайында» №205 Чарлыгга өскерилгени кириеринин дугайында

Тыва Республиканын күрүненин албан-дужаалдарын ээлеп турган кижилеринин социал магадылалдарын хандыраар сорулга-биле доктаадыр болза:

1. Тыва Республиканын Чазанын Даргазынын 2007 чылдың ноябрь 12-де №205 Чарлыгга дараазында өскерилгени кириер:

1-ги пунктуун 4-кү иштиги пунктузунун ийиги домаан дараазында эдилге-биле бижир:

«Тыва Республиканын күрүненин албан-дужаалдарына – Тыва Республиканын Чазанын Даргазынын, Төлээлекчилер палатазынын даргазынын, Тыва Республиканын Хоойлужулга

Тыва Республиканын Чазанын Даргазы Ш.КАРА-ООЛ.

Эрткен чылын декабрь 2-ниң хүнүнде Россия Федерациязының Күрүне Думазынче янзы-бүрү партиялардан депутаттарны соңгуп турган болгай бис. Тыва чоннуң шилилгези кандыг түңнелдиг болганын эки билир бис. Бо соңгулдалар-биле чергелештир Кызыл кожуунуң төвү Каа-Хем суурнуң чурттакчы чону бодунуң чаа чагырыкчызын база соңгуп турду. Ооң мурнунда турган Леонид Артаевтен эгелээш, Мergen Ооржак, Март-оол Даң-Сүрүн, Александр Дресвянников, Ирина Салчак дээш, оон-даа өске 8 кордакчыларның аразындан Дакаар Маайович Ооржак бүзүрелдиги-биле тиилеп үнгөн.

Орус чоннуң "Чаа ширбиш чаазы-биле ширбиш" дээр үлегер чугаазы бар болгай, суурга черле чаа кандыг ажил-херекти чорударын сонуургааш, Дакаар Маайович чаа-ла ажилдап эгелеп турар-даа болза, бо үениң дургузунда кылыр ажилдың уг-шин тодараттынып, билдинип келген боор деп барымдаа-биле чагырыкчыга кезек айтырыгларны салган мен.

— Дакаар Маайович, чагырыкчы кижиге бодунуң кады ажилдаар кадрларын баштай чыып алыр болгай, чаа кадрлар четчелеттинген бе?

— Кадрлар колдуу 90 хуу четчелеттинген, шыырак кижилерни чыып алган мен, чижээ, бирги оралакчы — суурнуң үндезин тургузукчузу Валентина Игнатъевна Егорова, социал политика талазы-биле ийи дугаар оралакчы — Эрес Александрович Данзын, оон мурнунда ол Тываның культура сайыды бооп ажилдап турган кижиге. Мээң шилилгемниң кол негелдези — оларның эртем-билини, муниципалдыг эрге-чагырганын, албан-ның үндезин хоойлуларын эки билер, профессионал мергежилги дүгжүр-дүүшпезин көрүп тургаш, конкурс езуугаар шилилгени кылган бис. Оларның чурттап турар чериндаа көрбейн, хүлээп ап тур мен. Валентина Игнатъевна бистиң районун, бо суурнуң баштайгы тургузукчузу Анатолий Иванович Ломаев турда-ла, "Көк-Тей" совхозу тургустунуп кээрге, ажилдап эгелей берген хоочун кижиге. Кижиге бүрүзү күш-ажылчы керээ-биле ажилдап эгелээни бо.

— Дакаар Маайович, суурнуң ниити социал байдалы, ооң амыдыралы кандыг байдалда турарын чугаалап бериңерме?

— Каа-Хем суур республиканың эң хөй чурттакчылыг хоорай-жыттыг (чамдык бажыңнарны чаагайжыдып каан) суурларның бирээзи, чурттакчылар саны 12 муң кижиге чедип турар, ол сан чылдан чылче өзүп олурар. Найысылал чогуу боорга, өске кожууннардан көжүп кээп турар чон хөй, ынчангааш ажил-агыч чок кижилер эндерик, ооң уржуундан корум-чурум баксыраан, кем-херек үүлгедир

чоруктар көвүдээр. Кежээки үелерде кудумчуларда чырык чогуудан дээрбечи болгаш кижини үптээр чоруктар база кызырылбайн турар. Ол берге айтырыгны үзе шийтирлээр үе келген. Бо хире хөй чурттакчылыг суурда шагдаа чериниң 2 участок төлээзиниң күжү канчап-даа четпес, ол айтырыгга хамаарыштыр ИХЯ-ның кожуун килдизинге немелде участок төлээзинге бир кижини немей ажилдадырын планнап турар бис. Кем-херек үүлгедир чоруктар-биле демисел ооң-биле кызыгаарлаттынмас, суурнуң чурттакчы чонунуң, ниитилелдин күжүн демештирип, мөөнээр ужурулг бис. Суурнуң девискээринде турар шупту организацияларның, бүдүрүлгелериниң, муниципалдыг кижизидилге, өөредилге, эмнелге, библиотека, культура черлериниң ажилдакчыларның төлээлерин бо хүннерде чыгаш, ол айтырыгны сайгарар бис. Оон мурнунда турган улусчу дружиналарны-даа катап тургусса кандыг деп, демниг ажилдакчылар черле бир түңнелди үндүрер болгай. Ынчангааш айда чаңгыс катап бо шупту адааным черлериниң даргаларын, сайгарлыкчыларның, интеллигенцияның төлээлерин чыгаш, ай дургузунда кылыр ужурулг ажилдарны планнап, кандыг үрөтүнелдиг болганын сайгарар бис.

Ол ышкаш ажил чок, эвээш түнүг пенсия, пособиелерге амыдырап чаңчыккан чоннуң ботидепкейжи тура-соруун, төлөптүг амыдыралче чүткүлүн көдүрер янзы-бүрү массалыг хемчеглерни организастан эрттирерин планнап алган бис.

— Дакаар Маайович, өске черлерден көжүп келген улуска чер үндүрүп бээрин чурумчудар бе?

— Ийе, кончуг нарын айтырыг. Маңаа чурттаар күзүлдиг чон черни садып алыры оларның хоойлу езуугаар эргези болганда, аңаа удурланыр эргевис чок. Ынчалза-даа планга дүүшпес уш-баш чок бажыңнарны тударынга удур хемчеглерни ап эгелээр бис. Суурларга чээрби-үжөн чыл туруп каалкан бажыңнарны суурлардан бускаш, маңаа ол-ла хевээр катап

Чагырыкчы-биле чугаа

тудуп аар-дыр, даштындан көөрге безин кээргенчиг, чованчыг. Маңаа келгеш, черни садып алгаш, чараш бажың-балгатты тудуп алырда, улустуң шыдалы шыырак болур ужурулг. Суурнуң чаагайжыдылганынче улуг кичээнгеи салыр мен. Үлегерлиг бажын, кудумчу, район дээр хевирлиг шаңнал-макталдыг мөөрейлерни чарлаар болза, чурттакчы чоннуң аңаа киржир күзели черле тыптып кээр.

Келир үеде суурнуң чөөн талазында Серебрянка деп черге Тыва Республиканың Чазааның деткимче-удуртулгазы-биле 45 гектар черге кончуг улуг, чараш коттедждер хоорайжыгажын кылыр деп планнап турар бис. Аңаа хөй чыл дургузунда төлээр тускай ипотека-биле бажыңнарны туткаш, аныяк өг-

ЧОННУҢ ЭКИ АМЫДЫРАЛЫ ДЭЭШ...

бүлелерни, специалистерни чурттадып каар. Ажилдап турар аныяктарны шак мынчаар деткир сорулга кедилг болур. Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Шолбан Валерьевич Кара-оол ол программаны деткип, ажилды дүрген шуудадыры-биле доктаалга ат салды. Ынчангааш бо чылдың 1, 2-ги кварталында инвестицияларны кирири-биле ажилды кылып эгелээр бис. Комиссия тургустунган, херек документилерни кылып, чыып тур бис.

— Суурнуң чуртталга-коммунал ажил-агынын көдүрери-биле айтырыглар көрдүнүп турар бе?

— Көрдүнүп турар, суурнуң бюджетинче орулга кирир ажил-агылыг бүдүрүлгө черин катап тургузар сорулгалыг бис. Чунар-бажыңны, хеп чуур черни катап тургузар мен. Суур иштинде орукчириктиң байдалы баксыраан, ону аштап-арыглаар, элестин төгөр машина-техника сандараан, ол талазы-биле Чазак деңнелинде айтырыгны тургузуп турар бис. Суурнуң мурнуу-чөөн талазында "Көк-Тей" фермазы база биске хамааржыр, оон чурттакчыларынга Каа-Хем-биле аргыжары дыка берге. Кызылдан бээр чоруп турар 30а, 14, 15, 3 дугаар автобустарның чолаачылары-биле чугаа кылыр азы болза өске шугумну ажитса бай-

дал чүгээртээр боор. Суг айтырымы база чидиг болуп артпышаан, ынчангааш бир кудукту кылдыртып тур бис, бо хүннерде ол ажылгалга кирер. Ферманың девискээринде эрги мал кажааларында бо чоокку чылдарда кыдаттар тууйбу заводун кылып турган чүве, ол тудугну ара каапкан, ону уламчылаарын планнап тур бис. Тууйбу заводу ажитына берзе, немей 70 хире ажилчын олуттарга Көк-Тейниң чурттакчыларын кириштирери көрдүнгөн. Мээң программаның кол чүүлү — сөөлгү чылдарда суур чагыргазының ажилын сайгарып анализтээш, чаа планче кирген кылыр ажилдарны, ол ышкаш оон мурнунда кылып турган эки чүүлдерни 2010 чылга чедир уламчылаары болур. Ону кылырда бюджетти шын тургузары, инвесторларны сонуургадыры, кижиге бүрүзүнүн экономиктиг, политиктиг, культурулг амыдыралында эргелерин камгалаары, пенсионерлерге, хоочуннарга, инвалидтерге, өскүстерге, хөй уруг-дарыглыг өг-бүлелерге дузаны кадып ажилдаары болуп турар.

— Дакаар Маайович, суурда хууда мал азырап турар кижилер хөй болгай, бо талазы-биле чүнү планнап турар силер?

— Бистиң суурувус хоорай-жыттыг-даа болза, хуу бода болгаш шээр малды азырап турар

чурттакчылар база хөй. Мал азырап турар чурттакчы чонга бүгү дузаны кадар мен, чээли ап алгаш, өскээр чарыыр чоруктарны болдурбайн, кыжын болгаш чайын малды тускайлап семиртир коданнар бо хүннерде бар, ону улам хөгжүдөр бис.

— Планнар хөй-дүр, ону амыдыралга боттандыраарда акша-хөреңги херек болгай, ону кайыын алырыл?

— Чуртталга-коммунал ажил-агынының чыгылы берген өрелерин көпөөктөн көпөөккө чедир санап тургаш, үндүрүг инспекциязы-биле сырый ажилдавышаан, суурнуң бюджетинче дедир эгидерин Чазак дааскан, ол талазы-биле ажилды күштелдирер ужурулг бис. Акшаны эгидип шыдаас болза, шүүгү дамчыштыр санажыр апар. Бо хүннерде ук адырын өрөзи — 2 миллион 700 муң рубль. Мурнунда чагырганың чонга үлээн 48 муң рубль өртөктүг картофелин алган дээр чижектиг оон-даа өске өрелерни чондан база эгидер сорулгалыг бис. Бо рынок үезинде халас акша турбас дээрзин утпас болза эки.

— Айтырыгларга харылап бергениңер дээш четтирдим, ажылыңар бүдүнгүр-ле болзунам.

Карим МОНГУШ
чугаалашкан.

Авторнун тырттырган чуруу.

Иштики херектер яамызында

КӨРГҮЗҮГЛЕР ЭКИЖЭЭН

2008 чылдың январь 29-та ТР-ниң Иштики херектер яамызының сайыды, генерал-майор Виктор Лесняк болгаш ук яамының янзы-бүрү албаннарының удуртукчулары массалыг информация чепсектериниң ажилдакчыларынга парлалга конференциязын эрттирген. Конференцияның эгезинде сайыт сөс ап, Тывада эрге-хоойлу камгалаар угланышкын-биле "Тыва Республиканың девискээринге 2006-2012 чылдарда орукка айыыл чок чорутурун бедидери", "2007-2008 чылдарда наркотиктерге болгаш оон хоойлуга дүүшпес эргилдезинге удур комплекстиг хемчеглер", "2004-2007 чылдарда кем-херек үүлгедир чорукка удур хемчеглер" болгаш "2006-2007 чылдарда хоойлу-дүрүм үрээр чорукка удур профилактика ажылы" деп дөрт программа ажилдап турар болгаш ук программаларны амыдыралга боттандыраары-биле ажил уламчылап турарын ол чугаалаан.

Тывада 2007 чылда кем-херек үүлгедир чоруктар ниитизи-биле 22,9 хуу (7781 кем-херек үүлгедиглери) кызырылганын, өлү-

рүүшкүннер — 18, кижиниң кадыынга хамаарыштыр аар болгаш онза аар кемдээш-киннер бедидери — 12,5, дээрбечи чорук — 27,7, үптээшкинер — 26,5, күштээшкин — 32,4, оор чорук — 33,7, мал оорлаары — 39,7, бажың-балгат оорлаары 26,3 хуу кызырылганын дыңнаткан. Кем-херекти истеп аждары 5,4 хуу өскөн болгаш үүлгедиглерниң 63 хуузу ажиттынып турар. Эки көргүзүглерден аңгыда, четпестерни болгаш онза болушкуннарны демдеглээн. Чижээ, эрткен чылын май айда Кунгуртугга кожуунуң иштики херектер килдизи бүрүнү-биле өрттенген болгаш бо үеде ук килдистиң удуртукчузун ажилынга харысалга чок болганы дээш Кеземче хоойлузунуң 293 дугаар чүүлүнге кеземче херээн оттурган.

Республика иштинде кожууннарның иштики херектер килдистериниң ажилын чугаалаар болза, Бии-Хем, Тере-Хөл, Чеди-Хөл кожууннарында кем-херек истеп аждары эң кудуку деңнелде.

Наркотиктиг бүдүмелдер-биле холбашкан 620 кем-херек илереттинген, 2006 чылга деңнээрге, 21,1 хуу өскөн, ниитизи-биле 186 килограмм 926 грамм деңзиги наркотиктиг бүдүмелдерни хавырып узуткаан. Ол ышкаш

кылымал арага кылыр 20 ажыг тонна техниктиг спиртти эргилдеден уштуп, хавырган. Экономиктиг кем-херек үүлгедир чоруктар-биле демисел күштүг бооп артып турарын экономиктиг айыыл чок чорук талазы-биле сайыттың оралакчызы Анатолий Лыткин дыңнаткан. Эрткен чылын бедик эрге-дужаалын ажылгаан 257 экономиктиг кем-херек үүлгедиглерин тодараткан. Чижээ, оларның аразында бодунуң/албан-дужаалын ажылгап, хээли алган херектерге азы акша-хөреңгини шын эвес ажылгап, өскээр чарыыр чоруктарга хамаарыштыр 11 кеземче херээн оттурган. Федералдыг төптен келген национал төлөвилелдерге үндүрген акша-хөреңгиниң шимчээшкенин хынаанының соонда, көдээ ажил-агынын программаның хөгжүдериң көрдүнгөн чээли акшаларны шын эвес ажылгап, чурттаар оран-сава, машина-балгат садып ап турган таварылгалар хөй болуп турары илерээн.

Ол ышкаш мал оорлаар чоруктарга удур кандыг хемчеглер алдынып турары айтырыг чидиг бооп артпышаан. 2006 чылдың көргүзүглер-биле алырга, ынчан мал оорлаан 837 чорук бүртүктеттинген, а эрткен чылын 505 оор-сук тодараттыгган. Аңаа хамаарыштыр шагдаа ажилдакчылары болгаш тус черлерниң чагырга черлери хуу малдыг араттарга малды демдектеп, таңмалаары-биле ажилды чорударын сүмелзээн-даа болза, когараан улустуң саны шоолуг-ла кызырылбаан. Читкен, оорлаан малды демдеглеттимээни-биле истелге ажылы берге-

дээшкinnerге таваржып турар. Ол дыңнадыгга хамаарыштыр ТР-ниң Чазааның Даргазының Канцеляриязының удуртукчузунун оралакчызы Вячеслав Даржаа бодунуң санын кириген. Малды таңмалаарының дугайында тускай хоойлу чогуу-биле, бо чугула айтырыгны база катап Улуг Хуралга көдүрүп, оон чедер-четпес талаларын амдаа өөренип көөр апар, хоойлу чокта араттарны албадап болбас болгай. Малды демдектээр дуржулга шуудап, сайзырай бээр болза, оор-суктуң эвээжээри билдингир.

План езуугаар 2008 чылда Иштики херектер яамызының кылыр ажил-херектеринден аңгыда, Россияның Президентизиниң март айда болур соңгулдаларының соңгулда участоктарын, бадылаашкын бюллетенерин камгалаарынче угланган ажилды күштелдирер, ол ышкаш эмчинин эзириктер сергедир чаа бажыңының, чаа дежурный кезектин, назы четпээшкенин түр када тудар төптүн тудугларының 100 миллион ажыг рубльди чарыыры көрдүнгөн.

Конференция соонда, Иштики херектер яамызы-биле катары ажилдап, оларның ажил-херээн чырыдып турар журналистерни яамының сайыды онза демдеглеп, кады ажилдажылга дээш, өөрүп четтиргенин илереткен.

Бистиң «Шын» солунуң корреспондентизи Ю.Көк-оол Хүндүлел бижик-биле шаңнаткан.

Чанчып МОНГУШ.

"Хөөмей — 2008"

ХӨННҮМ КАЛБАС НАЗЫНЫРЫ...

Бо чаа үнүп келген чылды «Хөөмей чылы» кылдыр чарлаанын дыңнааш, дыка-ла өөрдүм. Хөөмейжи башкы кижилер болгаш солун арнын дамчыштыр сагыш-бодалдарымны чонум-биле үлөжикседим. Сөөлгү чылдарда элээди оолдар аразында хөөмейлээр кижилер ховартап бар чыдары дүвүренчиг. Ол эртиневисти кажан-даа кагбас, чидирбес ужурулгусу. Даштыкылар безин хөөмей-сыгытты сонургап, өттүнүп өөренип ап турда, бодувус ажы-төлүвүстү аңаа өөрөтпезивиске кайыын боор. Ынчангаш хөөмей башкылары кадрларны белеткээр айтырыгны көдүрүп тур мен. Ону бо чылда черле шиитпирлесе чогуур.

Ам делегейиниң «Хөөмей» төвүнүн хөөмейжилерге анкета хевирлиг айтырыгларынга харыыларымны «Шынны» дамчыштыр сонургадып көрейин.

— Хөөмейге күзөлдиг кижини өөредип ап болур бе азы ыяп-ла салым-чаяан херек бе?

— Аңаа күзөлдиг аңгыда быжыг кадыкшыл херек. Мен бодум хөөмейни салгал дамчып келир мөңгө эртин — назын ырызы деп санап чоруур мен. Хөөмейге өөредирде, херек тыныжы быжыгып, дыл-домаа сайзырай берген оолдарны өөредип эгелээр болза эки.

— Хөөмейниң кайы хевиринден эгелеп өөрөтсө экил?

— Шенеп-даа чорбаан кижилерни өөредирде чыландык-хөөмейден эгелеп өөредир. Ол дээрге хөөмейни өттүнери, тыныш үнүн ажыглап өөредир-дир. Назы-харыны шаа-биле үнүнүн аайы-биле бедик-даа, чавыс-даа кылдыр күүседип болур хостуг ыры-дыр.

— Аас иштинин тургузуунун онзагайы хөөмейжиге салдарлыг бе?

— Хөөмейжиде артык-тудуу, аңгы, өске органнар чок. Тыва кижиниң тускай чаялгазы — эртинези-дир.

— Ол кадыкшылга хоралыг бе?

— Шын эвес хөөмейлээри айыылдыг: өкпе дамыры алгып, баар-бүүрекке, чүрекке, хан-дамыр системазына дыка салдарлыг, ынчангаш өк-боос-тааны камнап, камгалаары чугула. Хөөмейжи иштикти-даштыкы органнарын боду башкарып, херексел дег ойнап тургаш, чаңгыс угда 2-3 үнү үрдүрүп турар.

— Хөөмейни шаанда өөредип турганы биле бо хүнде өөредип турарында ылгал бар бе?

— Шаанда шагда хөөмейни дөзеп, салгал, уктап алыр турган. Хей катап дыңнадып тургаш, дамчыдып бээр дижир. Бөгүн сонургал аайы-биле өөредип турар бис. 5 чыл хире хөөмейниң эге хевирлерин оолдарга өөредип турар, ону доозуп деп чүве чок, улаштыр улам хөгжүдөр-ле. Мен улусчу чаңылдарга кол даянып өөредип турар мен. Дүрген өөредириниң тускай аргазы деп чүве чок. Өөреникчилерниң өзүлдезин яңы-бүрү мөөрейлерге чедишкенин биле үнелээр апаар. Агаарны, тынышты эпиг, хала чок ажыглап өөренир херек. Узун, ортумак, кыска-даа тыныштарны ажыглап болур.

— Херектеп ырлаан тудум кайы хире күш үндүрерил?

— Херектеп эвес, хөөннеп ырлаары дизе эки.

Делегей чергелиг «Хөөмей» симпозиуму Тывага каш-даа болган. Сөөлгү катап ол болуп турда, ТР-ниң Улуг Хуралының депутаттары турган Борис Херли, Борис Монгуш, Борис Күдерек оларның киржилгези-биле улуг, аныяк хөөмейжилер шупту чыгып хуралдааш, Хөөмейжилер эвилелин тургустувус чоп.

Аңаа кылза чогуур ажыл-херектерни хөйүн-ле чугаалашкан бис. «Хөөмей» симпозиуму болуп турар, а хөөмейжилер чүде-даа киржилге чок арткан бодувус. Бистиң үнүвүстү сонургап, оода чаңгыс-даа хөөмейжиге ынчан улуг чыышка сөс бербээн. Боттарывыс чыгып алгаш, канчап чурттап-амыдыраарывысты чугаалажып, Хөөмейжилер эвилели оран-савалыг, акша-төгөриктиг, дадывыр төлевирлиг болурун дугурушкан бис. Ооң түннели база куруг-ла-дыр.

Хөөмейжилерниң кадыын хынап, каш харлыында пенсия тыгып болурун, үр хөөмейлеп чоруурга, ооң кадыкка салдарлыын тодарадыр дээш, Кызылдың 1 дугаар поликлиниказынга Светлана Ырыш-оолов-надан карточкалар алгаш, эмчи эртип турдувус. Ооң харызы база сураг, түннел чок болганы ол бе?

Кызылдың уран чүүл училищезиниң чанынга хөөмей класын ачтыкан турган чүве, ам ону ап каапканы ол бе? База сураг чок барды.

Хөөмейжи өгбелеривис аразына өзүп келдивис. Хөгжүм херекселдерин канчаар кылырын Маржымал Ондар, Идамчап, Балган өгбелеривиске чедип барып, өөренип ап чордувус. Кызыл-оол Санчы өөренип алгаш келиңер дээш Бай-Тайгаже бисти сургакчыладып турду. Аныяк шаанда кижилер ойнап чорбайн канчаар, ам диш курзуюп, назы-хар улгады бээрге,

Хөөн дээрге кижиниң иштики делегейи, сагыш-сеткили-дир. Кайы-даа хевирниң күүселдези дөмей-ле хей күштү негээр.

— Хөөмей кичээлин эрттирерде тускай кезектерге чарып алыр силер бе? Теориялык кезээ, практиктиг кезээ дээн ышкаш.

— Тускай планныг болур. Кичээл-ле дээш үргүлчү-ле сыгырттып, хөөмейлеп турбас. Сеткил-сагыштан, хөөндөн келир болганда, байдалдың таарымчалыын башкы эскерип эрттирер ужурулгусу, бир хүн өөреникчи хөөн чок-даа байдалдыг болур-ла болгай. Хөөмейниң төөгүзү, сурагылыг хөөмейжилер, хөөмейниң хевирлери дизе өске-даа өөредип, сонургадыр темалар эвээш эвес болгай. А хоочуннарның күүселделерин доктаамал дыңнадыр албан, ынчалза-даа оларны өттүнүп, катаптаан ажыг чок, чоорту-даа бол, бодунун үнүн тыварын оралдажыр. Хөөмейниң сөстүг кезээн улустуң кожамыктарын өөредир-биле эгелээрге таарымчалыг. 16-18 хар чедер берген хөөмейжилерге сөстөрүн боттары чогадыр онаалганы берип, чедер-четпезин башкы кады «хоюглажыр». Ол кичээл амыдыралчы ажык чугаа бооп болур.

— Хөөмейни амгы поп-музыкада ажыглап турарын база ону өске чоннарга өөредип турарынга хамаарыштыр чугаалап көрүңер.

— Хөөмейни, ооң аңгы-аңгы хевирлерин таарыштыр ажыглап, каастанып турары ол-дур. Хөөмейни бис найыралдың ырызы дижир-ле болгай бис. Даштыкылар канчаарга-даа тыва кижиге чедир кайын хөмейлей аар ийик, ора-сомалаар дээрден башка. Боттарыны-биле кандыг-даа аянныг боор-ла-дыр. Сонургалдыг улус шаа-биле өөренип ап, күүседип-ле чоруурлар ынаан. А кыс кижиниң хөөмейин төөгүсү деткивейн турар. Ол ханы чылдаганын-ла турган боор. Кыстарга, ие болур улуска кадыын эки камнаары чугула.

— Хөөмей башкыларына өөредилге программасы азы тускай методика номнары херек бе? Ынаар кандыг айтырыгларны кириксээр-дир силер?

— Хөөмей — эртин, делегей чергелиг эртем ажылы аңаа хамаарыштыр чоруп турар болганда, тускай программа, литератураны үе негеп келген. Бодумнуң аңаа хамааржыр ажылым бар, ону «Хөөмей» төвүнге чедирип болур мен.

— Хөөмейге хөгжүм херекселдериниң ролу кандыгы?

— Амгы үеде хөөмей башкызы тускай эртемниг хөгжүмчү болуру албан деп бодаар мен. Ынчалза-даа хөгжүм хөөмейни ашпайн, баспайн, шаптыктавайн чүгле үдээр ужурулгусу дээрзин утпаалынар.

— Хөөмейжиге хоралыг чүүлдер дугайында чугаалап көрүңер.

— Хөөмейни назынында эдилексезинге, сооктан бүгү бодуну камнап чор. Арага, таакпының хоразын шупту билер бис.

Аңаар-оол ХЕРТЕК, хөөмейжи башкы.

Мөңгүн-Тайга. Музур-Аксы суур.
(Гонорарын солунга арттырдым).

ЭВИЛЕЛ
ТУРГУСТУВУС ЧОП...

«Бадырып каг че, акым» дигилээр улус бар-дыр. Бир талазында хүндүлөвээни ол-дур, ийи талазында кыжырып, шоодуп турары ол ыйнаан. Сценага ойнап, аныяк чоруур шаанда хөөмейжини үнелеп, алдарлыг ат-сыпты ынчан тыпсыр болза эки деп саналдыг мен.

Ат-алдарлыг Улустуң хөөмейжилери хоочуннарга (немелде азы чаңгыс удаа бээр) каш-даа бол пенсия тыгыптарының аргазы кандыг боор ирги деп улуг идегел-биле манап турар-дыр бис.

Ам «Хөөмей — 2008» симпозиумунда кажан, каяа, чүү болурунун дугайында сагышсырап оран мындыг бис. Солуннарга чарлай-ла бээр боор.

«Азия төвүнүн кижилери» деп каш томнуг ном үнүп турар болгай. Өвүр, Мөңгүн-Тайга, Тожу дээн ышкаш кожуннардан кижилер ында чок боор болза, эпчок-ла ыйнаан. Ном эвес-даа болза, ДВД-ге тырттырып, Орлан Дамба-Хуурак ышкаш чик адак оолдар бир солун чүүлден кылган болза көрөм. Өвүрге чедип кээр болзунарза, аът-хөл, транспортту мен харыылаарын аазап ор мен. Чүгле кажан келирин баш удур дугуржуп алыр апаар.

Шагаа-биле бүгү тыва чонувуска изиг байыр! Амыр-тайбың, кадык-чаагай чуртталганы күзедим.

Николай МОНГУШ,

Тываның Улустуң хөөмейжизи.

Өвүр. Хандагайты суур.

Кандыг-даа чыл төнерге, чаа чыл үнүп кээрге, амыдыралдың үе-чадазы-биле хөгжүп оран садыг-саарылга ажылдарынга, хөгжүлдениң амгы рынок үезинде садыг-коммерция неперезэн бо хүннерде кандыг-даа улуг-биче бүдүрүлгелер, албан черлери болгаш организациялар чыл иштинде кылып чоруткан ажылын түңнээр, үнген-кирген чарыгдалдарын анализтеп, экономиктиг санаашкыннарны кылып, сорулгаларны планнаар апаар.

Чылдар болгаш кижилер
ӨӨРЕНИП КӨӨРҮН
ДИЛЕДИМ

Бо бүгү ажылдарны кылып чорударынга кайы-даа ажыл-агый-ның адырынга эң-не чугула мергежилдин кижилери бухгалтерлер, экономистер болур. «Бухгалтерия», «Бухгалтер» деп сөстөрнү тывылган төөгүзү кончуг узун. Ону Россияга хамаарыштыр алырга, 1730 чылдар үезинде Петр I хаан турда тывылган, сайзыраан деп төөгүдө айтып турар.

Кылып турар ажылының отчет-учедун шын санаар, акша-көпеек-биле харылзашкан операцияларны эки кылып билер, үнген-кирген орулга-чарыгдалдарын ай, квартал, чыл санында эки чорудуп, ажылдап чораан бухгалтерлер болгаш экономистерниң дугайында сактышкыннарны бижири бодалдыг мен.

Ылаңгы хей чылдарда саң-хөөнүң шугумунга ажылдап келген, ам-даа ажылдап чоруур Э.Х.Менниг-оолдун дугайында кысказы-биле бижириге мындыг. Ол 1940 чылда Чаа-Хөл кожунунун Ортаа-Хем аксында Ооругга төрүттүнген. Адазы Ховалыг Менниг-оол 1947 чылдар үезинде Ортаа-Хем дээр суур төптүг Сүктөр Ховалыг даргалаан Сталин аттыг колхозтун үндезилекчилериниң бирээзи, инек болгаш чылгы малдың учетчик-бригадири болуп ажылдап чораан. И.В.Сталин 1953 чылдың март 5-те бурганнаан соонда, Сталин колхозту дүжүргеш, «Гимн» дээр колхозту Урбун суур төптүг кылдыр тургускан.

Менниг-оолдун адазы, угбалары Урбун сүт-бараан фермазынга хей чылдарда ажылдааннар. Ол Чаа-Хөл ортумак школазынга өөренип киргеш, 8 классты дооскаш, Кызылдың көдээ ажыл-агый техникумунун бухгалтерия салбырынче өөренип киргеш, ону 1962 чылда чедишкенин дооскан.

Ажылын түр үеде Улуг-Хем кожунунун «Улуг-Хая» совхозунун Арыг-Бажы суурунга учетчиктеп эгелээн. Оон улаштыр «Найрал» совхозтун Кара-Тал салбырынга бухгалтерлеп ажылдаан. Ажылынга кызымаан, дооскан мергежилге чүткүлдүүн өөренип көргеш, үстүкү черлер ону Өвүр кожунунун көдээ ажыл-агый эргелелин бухгалтеринге ажылдаар кылдыр чоруткан. Ол ажылынга улам хандыкшып кожунунун ажыл-агыйларында, хойжу бригадаларынче үнүүшкүннерни кылып, көдээ ажыл-агыйның саң-хөөзүн экижидер талазы-биле тодаргай хемчеглерни ап чоруткан.

Чижээлээрге, «Кызыл Тук» колхозтун сарлык малының отчет-учедун шын тургузуп, ында ажылдап турар малчыннарга хамаарыштыр ажыл төлевиринге болгаш ооң өртөк-үнезинге үе-шак чарыгдалын санаарын чорутканы дээш оон-даа өске чаа чогадыкчы чүүлдерни боттандырып чоруткан. Ооң бо ажылдарын ТР-ниң Көдээ ажыл-агый яамызының ынчангы турган сайыды В.М.Лаас-оол өөренип көргеш, 1973 чылда яамының аппаратага ажылдаарын сүмелээн. Ол үеде бээр Э.Х.Менниг-оол Көдээ ажыл-агый яамызының бухгалтери болуп, колхоз, совхозтарның бухгалтерлеринин чыл

отчеттарын хей удаа хүлээп ап, бодунун арга-сүмезин кадып чораанын республиканың хей бухгалтерлери билер.

Ол ажылдап чорааш бодунун билин улам бедидип, Бурятияның көдээ ажыл-агый институтун бот-өөредилге-биле доозуп, экономист-бухгалтер дээди эртемни чедип алган. Ол үеде республикага турган колхоз, совхозтарның саң-хөө айтырыгларының чаа формазын улам сайзырадып, бодунун арга-дуржулгазының дугайында материалдарны ынчагы үнүп турган «Малчыннар дептеринге», «Шын» солуннун арыннарынга чырыдып турган. Рынок харылзаларының чаа системазынга дүүшүрүп материалдарны бижири турган. Тожу кожунун «Май 1» совхозка чедип, иви малдың берип турар продукциязының өртээн, ында ажылдап турар кижилерниң ажыл төлевиринге санажылганы, учет-отчетту шынарлыг кылырынга улуг дузаны чедирген.

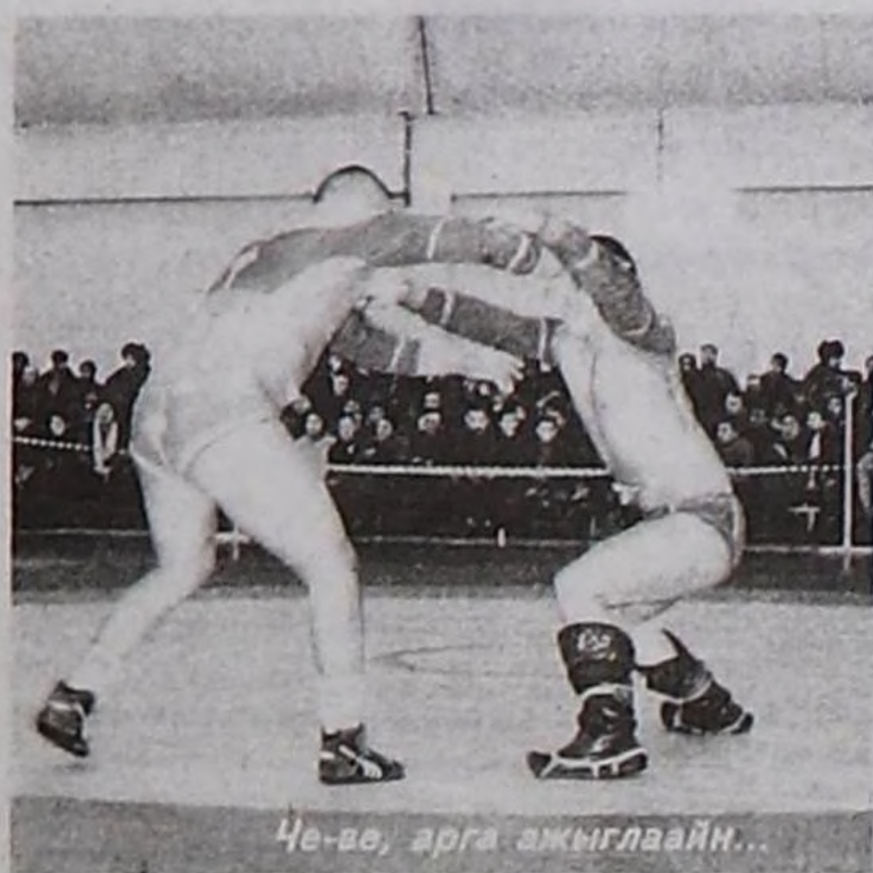
Бир эвес Эрес-оол Ховалыгичиниң намдарын ажып көөр болзувусса, улуг харысалгалыг эрге-дужаалдарга ажылдап чораан албан-хаакчы болур. Ол ТР-ниң Көдээ ажыл-агый болгаш аш-чем яамызының база Экономика яамызының сайыттарының оралакчызынга үр ажылдаан, Чазак кижигүнүге база турган, РФ-тиң республикада Монополияга удур комитетинге база ажылдаан. Хүндүлүг дыштанылгаже үнзе-даа, республиканың Пенсия фондузунга, контроль-ревизия эргелелинге ажылдап турган. Амгы үеде ТР-ниң Күш-ажыл болгаш социал политика яамызының шугумунда ажылдап, бодунун арга-дуржулгазын аныяктарга дамчыдып берип чоруур. Ооң дугайында кады ажылдап чораан сайыттары И.Т.Лавриненко, В.О.Оюн, С.М.Достай В.Б.Салчак болгаш өскелер-даа кончуг эки билерлер.

Хүндүлүг эштин намдарын ажып орташ, ооң өг-бүлезинге доктаавайн баар болзумза, арай-ла эпчок. Кады кырааны Кара-кыс Чамбаловна база бүгү назынында бухгалтерлеп ажылдап келген. Улуг уруу ТР-ниң Чер болгаш өңчү-хөргү хамаарылгаларының яамызында бухгалтерлеп ажылдап чоруур. Бир уруу Москвада эмчи херээниң талазы-биле ординатураны доозуп турар.

Бо материалды бижий берген чылдаганым болза, 1962 чылдан бээр республиканың көдээ ажыл-агыйын сайзырадырынга төлептиг үлүг-хуузуң кирип келген, саң-хөө шугумунга бүгү назынында ажылдап келген, улуг эрге-дужаалдарны эдилеп чораан Эрес-оол Ховалыгич Менниг-оол профессионал ат-даа, республика чергелиг шаңнал-макталдан-даа чок, шаңнал-макталдан астыгып чыдып калган. Ынчангаш чаа тургустунган Чазактың шаңнал-мактал талазы-биле коллегиялдыг комиссиязы мону өөренип көөр боор деп идегел-биле бижидим.

Далык МАРТЫС,
күш-ажылдың хоочуну.
Кызыл хоорай.

Аныяк-даа болза, шыырак мөгелер хүрешкен

Че-ве, арга ажыглай...

(Төңүзү. Эгези 1-ги арында).

даларга база хамаарыштырып болур. Дорту-биле бижириге, Кызылда оолдар чер-чуртунун аайы-биле командалар тургузуп алгаш, боттарының төрөөн черлери дээш хүрежип турганнар-дыр ийин. Чогум кожууннардан ылап келген командалар шуут көрбөдүм. Чижээ, сураглыг мөгелер чурту Чөөн-Хемчик, Кызыл кожуунун төлээлери канчап черле беш кижик составтыг команданы четчелээш, Кызылче чорудуп шыдавас турган боор. Найысылал Кызыл база тускай команда чок болган. Мындыг байдалды өске бүгү кожууннарга база хамаарыштырар апар. Бо маргылдаадан тус черлерниң спорт комитеттери тыва хүрешке хамаарыштыр кошкак ажылдап турары көстү берген.

Маргылдаага беш кижик составтыг командалар киришкен. Оларның кежигүннеринин аразында аныяк, шыырак мөгелер бар, ынчалза-даа ат-сураглыг улуг мөгелер барык чок. Чүгүл харын Арзылаң мөге Маадыр Монгуш суд приставтарының команданын боду баштап алгаш киришкен. Ону Шагаага хүндүткел, өскелерге үлегер кылдыр көрдүм.

Чогум суд приставтарының команданы чер албаан. Ол Сүт-Хөл дүн команданын 0:5 санга,

өвүржүлгө 1:4 санга, ТывКУ-нун студентилеринге 2:3 санга октаткан. Херек кырында приставтар дээш республикада билдингир, кончуг шыырак мөгелер: Маадыр Монгуш, Оланас Семис-оол, Ай-Демир Монгуш, Омак Кара-Сал болгаш Кенден Кара-Кат хүрежип турган! Ынчалза-даа олардан бо удаа удурланыкчыларының белеткели эки болганы ниити түннелдерден көс-

тү берген.

Командалар аразында эрткен хүрешке Сүт-Хөл биле ТывКУ-нун командалары аштырышкын чок чоруп тургаш, бирги чер дээш түннел салыгларда хевис кырынга ужурашканнар. Чүү дээр боор, кайы-даа команданын оолдары эки хүрежип турганнар. Ылаңгыя көрүкчүлөргө мактал сөстөрүн студент мөгелер: Начын Монгуш (сумога аныяктар аразында делегей чемпиону), Күзечи Куулар, Сылдыс Монгуш, Айдың Ооржак болгаш Амир Ховалыг чаалап алганнар. Ынчалза-даа түннел ужуражылга сүт-хөлчүлөргө 5:0 санга тирилелгези-биле доозулган.

Чемпионнар кымнар болганы? Ол дээр, Арзылаң мөге Андрей Хертек, Кайгал-оол Донгак, Эрес Кара-Сал, Александр Хуурак болгаш Мерген Ооржактыр. Оолдарның кижик бүрүзүгө маргылдааның өртектер белектери – МВ-суугулары, алдын медальдарны, дипломнарны, а командага – шилчип чоруур кубокту ТР-ниң Чазааның Даргазының оралакчызы А.П.Дамба-Хуурак тывыскан. Бо команданын кежигүннери оолдарга тускай акша шаңналдарын ТР-ниң Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатасының комитеттер даргалары С.Ы. Ооржак, Ю.Д.Тыт-оол болгаш Р.М.Соян олар база тывыскан.

Ийги болгаш үшкү черлерни ээлээн ТывКУ биле Өвүр кожууннарның командаларының мөгелеринге база өртектер белектерни, медальдарны болгаш дипломнарны тывыскан.

Командалар аразында Шагаага тураскааткан тыва хүреш маргылдаада демисел чидиг болган деп ооң организакчылары – ТР-ниң Күш-культура болгаш спорт агентилелин ажилдакчылары, тренерлер санап турар. Чижээ, ТывКУ-нун башкызы, педагогика эртемнеринин кандидаты, тыва хүрештин сайзыралыга хөй үлүг-хуузу кирип келген Ө.Ч.Ондар университеттин командасы бо маргылдаага бир дугаар киришкен, мындыг чедишкенин болганынга шын-на сеткилден өөрүп турарын чугаалады. Оон аңгыда, бо маргылдаага чамдык

өске студентилер боттарының кожууннары дээш багай эвес хүрешкенин демдеглевес аргажок, чижээ ТывКУ-нун студентизи Алексей Монгуш Өвүр дээш хүрешкеш, команданын ээлээн хөй саннарны ойнап берген.

Тыва хүрешке команда аайы-биле маргылдаа доозулган соонда, «Шагаа-08»-тин тулган чемпион мөгезин илередир хүреш удатпаанда эгелээн. Аңаа 64 мөге киришкен. Бо удаада улуг мөгелер база республиканын чаан мөгези Аяс Монгуш киришпээн. Ынчалза-даа ындыг байдал шыырак аныяктар аразында эртер ужурулг демиселди улам чидиглендирген, солун болдурган.

Мөгелерниң эң улуу-ла Маадыр Монгуш. Арзылаң мөге бо чылын 40 харлаар. Дыка хөй көрүкчүлөр маргылдаа үезинде ол дээш аарып

турганы чугаажок.

Каш салыг эрткен соонда, сес шыырак мөге арткан. Ол дээр, Маадыр Монгуш, Андрей Хертек, Начын Монгуш, Кайгал-оол Донгак, Ай-Демир Монгуш, Ахмед Чаймаа, Алексей Монгуш болгаш Буян Сүктөр-тир. Бо оолдарның кайызын кижик кошкак дээрли, республикада билдингир апарган мөгелер-дир. Херек болза, кайызы-даа шүглүп болур.

Арткан сес мөгени салырга, Кайгал-оол Донгак Начын Монгушка, Ахмед Чаймаа чаңгыс черчуртуу Буян Сүктөргө, Маадыр Монгуш база бир Арзылаң мөге Андрей Хертекке, начын мөге Ай-Демир Монгуш студент Алексей Монгушка октаткан.

Дараазында дөрт шыырак мөге: Начын Монгуш (Чөөн-Хемчик), Буян Сүктөр (Тес-Хем), Алексей Монгуш (Өвүр) болгаш Андрей Хертек (Сүт-Хөл) олар арткан. Элчеглиг салыглар соонда, үшкү болгаш дөрткү черлерни Буян Сүктөр биле Алексей Монгуш үлөшкөннөр.

Шагаанын тулган чемпиону ат дээш түннел салыг аныяк мөге Начын Монгуш биле Андрей Хертек таварышкан. Мөгелер ээлээн үр хүрешкеннөр. Ынчалза-даа Андрей Хертек черле күштүүн көргүзүп, удурланыкчызын көдүрүп чоруй, кыдынынча чая тудуп октааш, шүүлген.

Шагаанын тулган чемпиону Андрей Хертекке өртектер белекти – электри-биле ажилдаар плитаны, алдын медальды болгаш дипломну ТР-ниң Чазааның Даргазының бирги оралакчызы Шолбан-оол Иргит тывыскан. Ийги болгаш үшкү-дөрткү черлерни ээлээн мөгелер тус-тузунда өртектер белектер, медальдар болгаш дипломнар-биле шаңнаткан. Оон аңгыда, бо маргылдаанын киржикчилери мөгелер боттарының аразында акша салчыл алгаш, 16-га чедир кирген мөгелерге шаңналдарны тывысканнар.

Юрий КӨК-ООЛ.

Авторнун тырттырган чуруктары.

Аар удурланыкчы.

32065

ООН
БӨДҮҮН
ЧЕРЛЕ
БОЛБАС!

ЮРИДИКТИГ ЭРГЕЛИГ АЛБАН ЧЕРЛЕРИНИН БОЛГАШ
ХУУДА САЙГАРЛЫКЧЫЛАРНЫН КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

ОНЗАГАЙ САНАЛДЫ КИИРИП ТҮР БИС!

АВТОМОБИЛЬДИ ЛИЗИНГИТЕ САДЫП АЛЫР – (ЧЭЭЛИ-БИЛЕ ЭВЕС)

«Элемент-Лизинг» КХН-ни таварыштыр

- ✓ЭН БИЧЕ дадывырлыг
- ✓АВТОМОБИЛЬДИ БӨГҮН АП АЛЫҢАР, а санажыры – 3 чыл дургузунда
- ✓ҮНДҮРҮГ ОНААРЫН ЭВЭЭЖЕДИП АЛЫҢАР

✓ТЫВАНЫН БҮГҮ КОЖУУННАРЫНДАН СИЛЕРНИ

Дараазында адресинде манап тур: «АВТО-ЦЕНТР на КАЛИНИНА»
Кызыл хоорай, Калинин кудумчузу, 118, т. (39422) 5-44-55, 5-19-07.

ШИИТПИР ХҮЛЭП
АЛДЫНГАН!
ЧЫЛДА 6,1%

акция чылды төндүр
уламчылаар

САДЫП АЛЫҢАР

Орус черлер аъттарны – 9 харлыг бени 40 муң рубль-биле, 3 харлыг бени 30 муң рубль-биле, бени болгаш 1 харлыг кулуну 10-10 муң рубль-биле садып тур бис.

Адреси: Хакас Республика, Орджоникидзевск район, Кожухово суур, Советская кудумчузу, 6.4 кв.2.

Харылзажыр телефону: 89134478801, Сергей.

«ШЫН» СОЛУННУ ДАМЧЫШТЫР

Бистин эргим, ынак, эрге-часыг хеймер кызыгыс, думавыс, эш-өөрүнүң идигелдиг, бүзүрелдиг эки, кайгамчык чазык, чараш аажы-чангыг, хүндүлээчел, биче сеткилдиг, кызымаккай, тура-сорукуг чораан Алина Александровна Майынды берге аарыгның аспаанче киргеш, аныяк-чаш, чалыы назынында бо кайгамчыктыг чырык өртемчейден чарлып чоруткан.

Ол 20 хар чедир чурттааш, шүлүк бижиригге чаянныг болуп, 10 ажыг шүлүктөрүн бижээн. 2003 – 2005 чылдарда республикага болуп эрткен «Сонгада отчугаш» деп инвалид уругларның фестивалының киржикчизи.

2005 чылда «Тиилелгениң чарыжы» фестивалының лауреады,

«Сибирьнин херээженнери» деп номда 10 тыва херээжен чогаалчыларның эң бичиниз болуп кирген.

Уруувусту сөөлгү орукче үдээринге бистин өг-бүлөвиске моральдыг деткимчени болгаш материалдыг ачы-дузаны көргүзүп, ажыг-шүжүүвүстү үлежиң Өвүр кожуунун Хандагайты, Торгалыг, Ак-Чыраа суурларын-дан, Тес-Хем кожуундан, Чеди-Хөл кожуунун Сайлыг суурундан, Кызылдан келген чоок төрелдеривиске, эш-өөрүвүске, Чаа-Суур сумузуңун чонунга, школа болгаш садик коллективтеринге, Торгалыг, Чаа-Суур, Хандагайты эмирлеринге, биске таварышкан аар качыгдалыысты үлежиң келгени дээш четтиргенивисти илередип мөгөйдивис.

Авазы Валентина Бачылаевна Майынды база улуг угбазы Абила Александровнадан.

ШЫН

Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100.

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканын Чазаа.
Кол редактор С.С.МОНГУШ.

РЕДАКЦИЯНЫН ТЕЛЕФОННАРЫ:

Кол редактор — 2-01-35, кол редакторнун оралакчызы — 2-19-87, тел/факс (394-22) 2-17-94, бухгалтерия — 2-17-91.

КИДИСТЕР: нийтиел-политиктиг кидис — 2-18-10, культура, өөредилге — 2-03-88, чагаа — 2-03-87, көдээ ажыл-агый, очулга — 2-17-09, улуттук — 2-40-77. e-mail: shyn@tuva.ru

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар. Неделяда үш катап үнер. Хемчээли парлаан 2 ама. Тираж 9451. Чагыг 14. Номери парламгаже дужааганы: график езугаар — 21.00, херек кырында — 20.00.

АГАР САНЫБЫС: № 40703810400000010000 Б ОАО Банк «Тувакредит», Кызыл ИИН—1701008465; корр сч 30101810600000000729 БИК 049304729.

Россия Федерациязынын Парлалга, телерадио-дамчыдылга болгаш массалыг коммуникациялар херектеринин талазы-биле яамалынын Ортаагы Сибирьде регионнар аразынын девискээр эргелели «Шын» солуну 2004 чылдын май 14-те эде бүрүткээн.

Херечилелдин дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 11530, 31730.

ТР-ниң «Тываполиграф» унитарлыг күрүнениң бүдүрүлгезинге парлаан (Кызыл, Шетинкин-Кравченко, 1).

Солунда парлаттыг материалдарның авторларының бодалдары редакциянын туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттыг саннары болгаш өске-даа фактылары, дындагылары дээш авторлар боттары харылаар.